

Una spiaggia sul Mar Baltico

Latviešu literatūras tulkojumi itāļu valodā

La Letteratura lettone in traduzione italiana

Pateicība

Paldies visiem, kas piedalījās un palīdzēja izdevuma tapšanā. Īpašs paldies Latvijas Nacionālās bibliotēkas kolēģiem, kas veica redaktora un korektora darbu, sagatavoja digitālos attēlus, izveidoja izdevuma maketu un noformējumu, un ar savu atbalstu deva iespēju iecerei tapt par īstenību. Paldies Latvijas Kultūras akadēmijai par ieguldīto darbu tulkojuma tapšanā un nesavtīgo atbalstu izdevuma bagātināšanā. Paldies kolēģiem Florences Nacionālajā Centrālajā bibliotēkā par sadarbību un atsaucību. Paldies Piebalgas muzeju apvienībai "Orisāre" par unikālo grāmatu saglabāšanu un uzticēšanu. Paldies Intai Pujātei un Antai Pencei par sniegto palīdzību vāka ilustrācijas autora identificēšanā. Paldies visiem, kas bija ieinteresēti izdevuma veidošanā un palīdzēja pārvarēt grūtības.

Teksts un bibliogrāfija: Astra Šmite
Teksta tulkotāja itāļu valodā: Anna Kalve
Redaktori: Ieva Miķelsone, Nicola Corcelli, Līva Vē
Makets: Līva Vē, Dārta Hofmane

ISBN 978-9934-610-47-9

Latviešu literatūras tulkojumi itāļu valodā

Latviju un Itāliju šķir vairāk nekā 2000 kilometru, bet ģeogrāfiskais attālums nav bijis šķērslis vēsturiskām kultūras saitēm. Itālija bija to valstu vidū, ar kuru Latvijai kopš tās dibināšanas izveidojās īpaši labvēlīga sadarbība. Tās atbalsts ievada Latviju Eiropas valstu saimē. Taču par latviešu kultūru, tostarp literatūru, lielākajai sabiedrības daļai Itālijā nebija plašu priekšstatu. Tomēr latviešu literatūra ir tulkota itāļu valodā, un ir vērts par šiem tulkojumiem runāt. Daudziem tas būs pārsteigums, un pat zinātajiem varētu atklāties daudz jauna. Jo vairāk tāpēc, ka šogad apņēma simt gadi kopš pirmo zināmo tulkojumu publicēšanas. Ko no latviešu literatūras itāļu lasītājs var iepazīt šobrīd? Kas gadu gaitā tulkojumu jomā mainījies?

Literārie tulkojumi ir daļa no jebkuras tautas reprezentācijas starptautiskā vidē. Literatūrzinātnieks Jānis Oga (1982) savu promocijas darbu¹ aizsācis ar apgalvojumu: "Katras valsts literatūra ir viens no būtiskākajiem mākslas veidiem, kas dokumentē nācijas identitāti, laikmeta norises, cilvēku izjūtas un skatījumu uz pasauli. Literatūra tulkojumā citu valstu valodās ir viens no nozīmīgākajiem veidiem, kā parādīt pasaulei savus laikmetīgās kultūras sasniegumus, iezīmējot gan individuālo, gan vispārcilvēcisko." Literatūrzinātniece Valija Ruņģe (1920–1999), rakstot par latviešu trimdas literatūras tulkojumiem pēc 1944. gada, trāpīgi raksturojusi tulkojumus kā "mazas tautas laušanas ārā no anonimitātes aizžogojuma". Viņai pieder doma, ka tulkošanu no latviešu valodas citās valodās var uzskatīt par identitātes apliecināšanas centieniem citu tautu intelektuālajā dzīves telpā.

Par latviešu literatūras tulkojumiem dažādās valodās var atrast rakstus un pētījumus, kaut arī to nav daudz, bet par tulkojumiem itāļu valodā ziņas nav apkopotas. No uzkrātajām piezīmēm par latviešu literatūras tulkojumiem Itālijā bija izveidojusi sava veida "datu bāzi", un tas bija pirmais pamudinājums pārskata tapšanai. Otrs dzinulis bija pirmo zināmo latviešu literāro darbu tulkojumu 100. gadadiena.

Galvenokārt tiks aplūkoti grāmatās izdotie tulkojumi. Tomēr daudzi zīmīgi tulkojumi – kā pieminētie pirmie – atrodami periodiskajos izdevumos un krājumos. Tāpēc arī tie iekļauti tulkojumu vēstures pārskatā.

Profesors Pjetro Umberto Dini (*Pietro Umberto Dini*, 1960) aplūkojis Baltijas literatūras tulkojumus itāļu valodā 1999. gada publikācijā². Tajā viņš izvēlējies tulkojumus sistematizēt pēc to žanra: tautas dziesmas un pasakas, dzeja, proza un dramaturģija. Šajā pārskatā pamatā saglabāts viņa radītais dalījums. Vispirms pakavēsimies pie latviešu tautas dziesmu un pasaku tulkojumiem, t.i., latviešu folkloras.

Folkloras tulkojumi

Latviešu folkloras tulkojumi itāļu valodā pārsvarā atrodami folkloras krājumos un periodikā. Tie tulkoti gan tieši no latviešu valodas, gan ar starpniekvalodas palīdzību. Valija Ruņģe latviešu folkloras tulkošanas jautājumus grāmatā "Caur akmeni diegu vilku"³ raksturojusi kā svarīgus, bet grūti risināmus, uzsverot, ka tautas dziesmu tulkošana ir sevišķi sarežģīts uzdevums. Ne velti literatūrzinātnieki dažkārt runā nevis par tautas dziesmu atdzejojumiem, bet gan to atveidi.

Pirmais latviešu tautas dziesmu tulkojums itāļu valodā noteikti pieskaitāms atveidojumam. To paveicis rakstnieks un žurnālists Renco Uberto Montīni (*Renzo Uberto Montini*, 1909–1959)⁴ 1931. gadā publicētajā rakstā par latviešu tautas dziesmām⁵. Viņš ne vien devis īsu ieskatu latviešu tautas vēsturē un pastāstījis par latviešu tautas dziesmām, bet arī tās tulkojis, izmantojot piemērus no Miķeļa Valtera (1874–1968) franču valodā sarakstītās grāmatas "Latviešu tauta"⁶. Šajā grāmatā vesela nodaļa – *La Poésie ancienne et populaire* – veltīta tautas dziesmām un sniegts tautas dziesmu parindeņu tulkojums franču valodā. Montīni pieminējis, ka visvairāk latviešu dainās no dzīvniekiem apdzejots zirgs – tā mugurā jāļ dievi, bāleliņi jāļ karā un zirgs ir arāju lielākais palīgs. Tulkotas arī bāreņu un precību dainas. Lasot atveidotās tautas dziesmas, tomēr ir grūti atrast atbilstošu latviešu oriģinālu, un nav nekāds brīnums – tulkots no parindeņiem franču valodā.

2 Dini, P. U. Letterature Baltiche in traduzione italiana. *Il Traduttore Nuovo*, 1999, Nr.1, pp. 21–29.

3 Ruņģe, V. *Caur akmeni diegu vilku: trimdas literatūras vēstures materiāli. 2 (1944–1997): latviešu autoru tulkojumi kopš 1944. g.* Rietumos. Kalamazoo, 1997.

4 R. U. Montīni bijis viens no līdzautoriem krājumam *Lettonia* (Roma, 1939).

5 Montini, R. U. *Canti popolari Lettoni. Rassegna Italiana*, 1931, Nr.CLVI, p.8.

6 Valters, M. *Le peuple Letton*. Riga, 1926.

1 Oga, J. *Literārais tulkojums Latvijas un Eiropas kultūras identitātes veidošanā*. Rīga, 2014.

Lūk, piemēri:

	Itāļu valodā	Franču valodā
<i>Vāverīte kuplastīte, Kas tev kāra šūpulīti? Priedes zari, egles zari, Vēja māte šūpotāja.</i>	<i>Scoiattolo, il tuo nido chi l'ha fatto? L'hanno sospeso tra le loro fronde L'abete eccelso e il pino profumato E la madre dei Venti m'ha cullato.</i>	<i>Écureuil, dis-moi, qui a fait ton berceau? – Le sapin, le pin ont suspendu mon berceau – Et la Mère des Vents m'a berçé.</i>
<i>Ekur stalti kara vīri Mani balti bāleļiņi! Paši gāja spēlēdami, Kumeliņi dancodami.</i>	<i>Quali audaci guerrieri, i miei fratelli, I bianchi i miei fratelli tanto amati! Essi in estrania terra han combattuto, Bionde fanciulle hanno con se recato. Oh, che baldi guerrieri, i miei fratelli; Passan cantando e danzano i cavalli!</i>	<i>Voilà les fiers hommes de la guerre, Mes blancs frères bien-aimés. Après avoir fait la guerre sur la terre étrangère Ils ont amené avec eux les filles d'or. Quels grands, fiers guerriers Sont mes blancs frères Ils vont eux-mêmes en chantant, Leurs chevaux en dansant.</i>

Nākamo zināmo latviešu tautas dziesmu tulkojumu itāliski veikusi Klāra Koisonē–Gersoni (*Clara Coisson–Gersoni*, 1896–1981). Tas tapis bez starpniekvalodas un ir daudz labāk izdevies. Par viņas ieguldījumu, strādājot Latvijā, var izlasīt Latvijas Universitātes zinātnisko rakstu izdevumā: “K. Koisonē–Gersoni deva savu ieguldījumu arī latviešu kultūras popularizēšanā Itālijā: viņa pārtulkoja latviešu tautasdziesmas itāliski, un tās 1933. gadā tika publicētas zinātniskajā daudznozaru antropoloģijas žurnālā *Lares*, kas iznāk kopš 1912. gada līdz pat mūsdienām. Minētajā žurnāla numurā K. Koisonē–Gersoni sākumā dod īsu aprakstu par latviešu tautasdziesmām – viņa apbrīno nelielo latviešu tautu, kas pratusi saglabāt tautasdziesmas gadsimtu gaitā, min Krišjāņa Barona nopelnus tautasdziesmu vākšanā, kā arī apraksta tautasdziesmu būtību: tās pauž tautas emocijas, ticējumus, sāpes un priekus. K. Koisonē–Gersoni pārtulkojusi itāliski ap 50 latviešu tautasdziesmu, tai skaitā “Kam tie kalni, kam tās lejas”, “Krauklīt's sēž ozolā”, “Tumša nakte, zaļa zāle”, “Skaisti dziedi, lakstīgala”, “Velc, pelīte, saldu miegu”, “Kur tu skriesi, vanadziņ(i)”, “Dziedot dzimu, dziedot augu”, “Kas tie tādi, kas dziedāja” u.c.”⁷

Vēl precizāks un veiksmīgāks tautas dziesmu tulkojums lasāms Martas Rasupes (1900–1982) pirmajā publikācijā *Elementi drammatici nelle tradizioni popolari della Lettonia* (Dramatiskie elementi Latvijas tautas tradīcijās) žurnāla *Lares* 1935. gada izdevumā⁸. Tolaik viņa vēl bija studente Romas universitātē. Lai ilustrētu stāstījumu, Rasupe tulkojusi vairākas četrindes no precību, kristību un Jāņu dziesmām, sniedzot arī aprakstu, kādos gadījumos un kā tautas dziesmas dziedātas. Rasupei

pieder nopelni arī latviešu teiku tulkošanas jomā – 1949. gadā viņas versijā laista klajā grāmata *Leggende baltiche* (Baltijas teikas)⁹. Grāmatai ir plašs ievads, kurā tulko-tāja dod ieskatu latviešu teiku pētniecībā, raksturo pašas teikas un tajās pieminētās dievības. Viņa iepazīstina ar Latviešu folkloras institūtu, pētniekiem un teiku apkopotājiem, pieminot Teodora Klemensa grāmatu “Briesmīgi, bailīgi spoku stāsti”¹⁰, isi raksturojot folklorista Anša Lerha–Puškaiša (1859–1903) un Pētera Šmita (1869–1938) darbību. Par krājumā iekļauto teiku izvēli Rasupe rakstījusi, ka “teikas, kas šeit tiek piedāvātas itāļu publikai, nav domātas tikai tam, lai dotu ieguldījumu folkloristikā, bet lai grāmata ieinteresētu plašāku lasītāju loku”. Krājumā iekļautās teikas dalītas tematiskos blokos: teikas par ūdeņiem, mitoloģiskās teikas, varoņteikas, vēsturiskās teikas.

Vairāku latviešu pasaku tulkojumi atrodami arī poliglota un tulko-tāja Džakomo Prampolini (*Giacomo Prampolini*, 1898–1975) sakārtotajā krājumā *Il tesoro nascosto* (Apslēptā manta)¹¹, kurā apkopotas dažādu tautu pasakas. Savukārt dažas tautas dziesmas tulko-tas arī iekļautas arī Prampolini *Storia universale della letteratura* (Vispārīgā literatūras vēsture)¹².

Folklorists Paolo Toski (*Paolo Toschi*, 1893–1974) sakārtojis un atlasījis pasakas krājumam *Le fiabe nordiche* (Ziemeļnieku pasakas)¹³. Tā ievadā sastādītājs raksta, ka viņa mērķis bijis beidzot piedāvāt itāļu lasītājam tiešu piekļuvi Ziemeļvalstu tautu pasaku mantojumam, ko pārstāv attiecīgo valodu un literatūras lietpratēju pilnīgs un uzticams tulkojums no autentiskiem tekstiem. Krājumā līdzās norvēģu, somu un zviedru pasakām ietvertas arī lietuviešu, igauņu un latviešu pasakas.

1949. gadā iznākusi grāmata *Fiabe e leggende Baltiche* (Baltijas pasakas un teikas)¹⁴, kuru sakārtojis Mario Pintors. Spriežot pēc norādēm saturā, krājumā iekļautas desmit latviešu pasakas un teikas (*L'umilta'del rospo; L'orso saggio; Il miele; La lepre e l'orso; La luna e le stelle; La luna; La Stella natalizia; Il vecchio e la fanciulla; Le lacrime del poeta; Il coraggio di Spriditis*), bet, lasot tulkotās pasakas, kļūst skaidrs, ka ne visas nākušas no latviešu folkloras. Līdz ar to šis krājums zaudē uzticamību.

Pēc šīs grāmatas iznākšanas vairākus gadu desmitus nav ziņu par latviešu folkloras tulkojumiem.

1987. gada izdevumā *Fiabe dei popoli dell'URSS* (PSRS tautu pasakas)¹⁵ itāļu lasītājiem piedāvātas divas latviešu tautas pasakas *Il cervo bianco* (Baltais briedis) un

7 Kestere, I., Marihina, G., un Mareskoti, E. [*Elena Marescotti*]. LU lektores (1923–1940) Klāras Koisonē–Gersoni (1896–1981) profesionālā un sabiedriskā darbība itāļu kultūras popularizēšanā Latvijā. *Latvijas Universitātes Raksti*, 2015, 809.sēj., 65.–73. lpp.

8 *Lares*, 1935, marzo/giugno, pp. 93–105.

9 Rasupe, M. *Leggende baltiche*. Roma, 1949.

10 Klemens, T. *Breesmigi, bailīgi spohku stahsti, ka tohs lassoht matti zell'ahs stahwu*. Liepāja, 1873.

11 Prampolini, G. *Il tesoro nascosto: trecento favole e storie, facezie e leggende di ogni paese, raccolte per la prima volta*. Milano, 1934.

12 Prampolini, G. *Storia universale della letteratura*. Torino, 1949, vol.VII, pp. 578–580.

13 *Le fiabe nordiche: traduzione integrale sui testi originali*. Roma, 1943.

14 *Fiabe e leggende baltiche: raccolte e ordinate da Mario Pintor*. Milano, 1949.

15 *Fiabe dei popoli dell'URSS: repubbliche della Lettonia, dell'Estonia e della Lituania*. Mosca; Genova, 1987.

Una sposa del mare (Jūras līgava). Abas pasakas tulkotas no krievu valodā publicētām pasaku grāmatām, kurās izmantots krievu autoru pārstāstījums. Tāpēc šīs latviešu pasakas ļoti maz saglabājušas no to latviskā skanējuma. Arī virsraksti neatbilst pasakām, kas varētu būt to izcelsmes avots, attiecīgi "Raganas apse" un "Pilsētas kalns".

Mūsdienās nedrīkst atstāt bez ievēribas publikācijas interneta vidē. Tulkotājs un latviešu literatūras popularizētājs Paolo Pantaleo (1967) 2012. gadā radījis blogu *Biblioteca Baltica*¹⁶, kurā sakopoti latviešu literatūras tulkojumi un ievietota arī virkne latviešu Jāņu dziesmu (*Le canzoni popolari lettoni del solstizio d'estate*) un Ziemassvētku dainu atdzejojumu, piemēram:

<i>Sen gaidīju, nu atnāca tie bagāti Ziemassvētki. Ziemassvētki atbraukuši rakstītām kamanām.</i>	<i>E' giunto, tanto atteso questo caro Natale. Natale che è arrivato su una slitta adornata.</i>
---	--

Šos atdzejojumus papildina ievadvārdi un nelieli paskaidrojumi. Pantaleo izdevies veiksmīgi atklāt būtiskāko par latviešu tautas dziesmām, un tās ir lieliski atdzejotas.

Pie dainu atdžežošanas ķērusies arī pazīstamā latviešu literatūras tulkotāja Margarita Karbonāro (*Margherita Carbonaro*, 1964). E-žurnālā *Perigeion* 2020. gada 25. novembra numurā publicēts viņas raksts par dainām un latviešu tautas dziesmu tulkojumi no latviešu valodas¹⁷. Lūk, Karbonāro iejūtīgā atdzejojuma paraugs:

<i>Apsagūlu saldu miegu Jūras kāpas galiņā; Dzied akmens, raud ūdens, Vēja māte gavilēja.</i>	<i>Dormo di un dolce sonno, in cima alla duna sul mare; canta la pietra, l'acqua piange, esulta la madre del Vento.</i>
---	---

Tātad latviešu folklorā tulkotājiem joprojām šķiet interesanta. Varbūt varam gaidīt jaunus latviešu folkloras tulkojumus itāļu valodā? Turklāt 21. gadsimtā tulkojumus iespējams publicēt ne tikai grāmatu veidolā, bet arī elektroniski.

Dzeja un drāma

Pirmais nozīmīgais ieguldījums latviešu dzejas tulkošanā un popularizēšanā Itālijā jāsaka ar Martas Rasupes vārdu. Viņa Itālijā bijusi kā celmlauzis tulkošanas laukā un atstājusi mantojumā divus latviešu dzejas tulkojumus izdevumos.

1946. gadā nāca klajā Rasupes sastādītais un pēc viņas parindeņiem itāliešu valodā atdzejotais krājums *Poeti lettoni contemporanei* (Mūsdienu latviešu dzejnie-

ki)¹⁸. Atdzejotāji ir trīs itāļu dzejnieki Djego Valēri (*Diego Valeri*, 1887–1976), Ettore Serra (*Ettore Serra*, 1890–1980) un Eudžēnio Adami (*Eugenio Adami*). Grāmatas apjomīgajā priekšvārdā Rasupe devusi plašu pārskatu par latviešu dzeju, kā arī isumā raksturojusi krājumā ievietoto dzejnieku daiļradi.

Vēstulē Andrejam Johansonam (1922–1983) viņa par krājuma tapšanu stāstījusi: "Kad 43./45. g. strādāju pie mūsu dzejas tulkojumiem, jau vairākus gadus šeit bija pārtraukti visi sakari ar Latviju, un manā rīcībā bija stipri aprobežots mūsu jaunāko dzejnieku darbu krājums. Izvēlei nebija daudz materiāla, un tas pats bija stipri jāsijā, jo ne visas dzejas labi pašķiras tulkojumam un ne visās dzejās spēja iejusties mani līdzstrādnieki – itāliešu dzejnieki, kuriem vajadzēja ienest tulkojumā šo neizprotamo dzīvības elpu, kas īsto dzeju atšķir no pseudo-dzejas un ko var uzburt tikai mākslinieciskās inspirācijas ceļā."¹⁹

Šajā krājumā iekļauta vesela virkne 20. gadsimta latviešu dzejnieku, kopumā 15 – kā Poruks, Rainis, Aspazija, Skalbe, Bārda, Virza, Stērste, Sudrabkalns un citi. Par šo krājumu itāļu literārajā žurnālā *Fiera Letteraria*²⁰ rakstījis poliglots un tulkotājs Luidži Salvīni (*Luigi Salvini*, 1911–1957). Viņš uzslavējis veiksmīgo atlasī, iekļaujot patiešām labāko dzejnieku darbus, kā arī labo tulkojumu, izceļot Virzas, Skalbes, Raiņa un Bārdas dzejoļu veiksmīgos atdzejojumus.

Arī latviešu trimdas presē parādījās slavējošas atsauksmes. Dramaturgs Mārtiņš Ziverts (1903–1990) izdevumu aprakstījis šādi: "Man priekšā pabieza grāmata, iespiesta ļoti glīti, uz laba papīra – *Poeti lettoni contemporanei* – latviešu modernās dzejas antoloģija itāliešu valodā. Jau miera laikos un normālos apstākļos šādas grāmatas parādīšanās būtu ievēribas cienīgs notikums. Bet, tā kā šī grāmata iznākusi nupat, kad Itālija cīnās ar nepārskatāmām politiskām un saimnieciskām grūtībām, kad cenas kāpj ar katru dienu augstāk, kad pašu itāliešu avīzēm jācīnās ar papīra trūkumu – tagadējos apstākļos latviešu dzejas antoloģijas iznākšana liekas neticama. Un, ja tas tomēr noticis, tad liels paldies pienākas Martai Rasupei, kas izraudzījusi tulkojamās dzejoļus, kā arī trim itāliešu dzejniekiem – Djego Valeri, Ettore Serram un Eudžēnio Adami, kas veikuši visu lielo tulkošanas darbu"²¹. Rakstā sniegts arī tulkojumu novērtējums un aprakstītas tulkošanas grūtības: "Lirika pēc savas dabas ir netulkojams žanrs, jo tulkots dzejolis ir cits dzejolis, un daudzos gadījumos tulkotājs uzskatāms pat par galveno autoru. Un, ja antoloģijas izdevēji uzņēmušies cīņu ar šīm nepārvaramajām grūtībām, tad droši vien tāpēc, ka mūsu māksla taisni lirikā ir guvusi vislielākos sasniegumus."

Grāmatu atzinīgi novērtējis filoloģijas doktors, folklorists profesors Kārlis Straubergs (1890–1962): "Piesaistot darbā itāliešu dzejniekus, Marta Rasupe paspēj vēl haotiskajā 1946. gadā, kad pēckara sabrukumā jūk arī vecie apgādi, ļaut saules

18 *Poeti lettoni contemporanei*. Roma, 1946.

19 M. Rasupes vēstule A. Johansonam: Romā, 1956. g. 26. septembrī. Rakstniecības un mūzikas muzejs: A.Joh.K15/17.

20 *Fiera Letteraria*, 1946, Nr.10, p. 4.

21 M. Z. Latviešu lirika itāliski. *Latvju Ziņas*, 1946, Nr.47, 2. lpp.

16 <https://bibliotecabaltica.wordpress.com>

17 <https://perigeion.wordpress.com/2020/11/25/dainas-poesie-popolari-lettoni/>

gaismu ieraudzīt moderno latviešu dzejnieku antoloģijai”²². Viņš uzslavējis arī tulkojuma kvalitāti un grāmatas ārējo ietēru.

1963. gadā ar Rasupes gādību klajā nāca vēl viens latviešu atdzejas krājums ar identisku nosaukumu kā 1946. gadā – *Poeti lettoni contemporanei* (Mūsdienu latviešu dzejnieki)²³. Nelielo krājumu ievada Andreja Egliša (1912–2006) dzejolis “Dievs, tava zeme deg”. Tajā sakārtoti Latvijas drauga Etores Serras atdzejojumi.

Pēc tam pagāja ceturtdaļgadsimts, līdz Itālijā atkal parādījās latviešu dzejas tulkojumi. 1988. gadā tika izdota divu sējumu antoloģija: *Realismi a cupole d'oro*, kurā apkopota Padomju Savienības tautu atdzeja. Izdevums tapis Maskavas ideoloģiskajā vadībā, un tajā iekļauta arī latviešu autoru dzeja ar Jāņa Petera (1939) ievadu. Ievadā “Latvietim dzeja nozīmē to pašu, ko katolim Roma” (“*La poesia per un lettone vale quanto Roma per un cattolico*”) Peters daudz stāsta par latviešu folkloru un īpaši dainām, kā arī īsi raksturo krājumā ievietoto dzejnieku daiļradi, uzsverot, cik latviešiem dzeja nozīmīga. Atdzejojumi veikti ar krievu valodas starpniecību, un tāpēc neizbrīna fakts, ka vairāku latviešu autoru vārdi ir izkropļoti un nojaušama krievu valodas ietekme: Arvid Grigulis, Anatol Imermanis, Vitaut Ljudens, Knut Skuenieks, Ojar Vacietis u.c.

Līdz ar neatkarības atgūšanu un pieaugot interesei par Baltijas valstīm, pamazām atjaunojās latviešu literatūras tulkošana itāļu valodā. 1991. gadā nāca klajā latviešu mīlas dzejas krājums *Erotika: lirica d'amore lettone* (Erotika: latviešu mīlas dzeja)²⁴. Krājumam dzejoļu parindeņus sagatavojis Latvijā labi zināmais profesors un baltists Pjetro Umberto Dini, bet – kā recenzijā par krājumu²⁵ rakstījis Aivars Eipurs (1956) – “līdz poētiskam skanējumam novedis Džuzepe Kordoni” (*Giuseppe Cordoni*, 1941, itāļu dzejnieks un mākslas kritiķis). Krājumā atdzejoti Edvarta Virzas, Aīdas Niedras, Aleksandra Čaka un citu dzejnieku dzejoļi.

Pēc tam, kad Dini itāliešu valodā bija atdzejojis vairākus Knuta Skujenieka dzejoļus, publicējot tos Itālijas literārajos žurnālos, ar viņa iniciatīvu un viņa tulkojumā tapis vēl viens nozīmīgs latviešu dzejas izdevums itāļu valodā – tā ir Skujenieka dzejas izlase *Tornato da un altro mondo*²⁶ (Atgriezies no citas pasaules), kuru 2010. gadā laida klajā izdevniecība *Edizioni Joker*. Grāmatā atrodama dzejnieka biogrāfija un bibliogrāfija, kā arī atdzejotāja sarakstīts pēcvārds.

Vēl pēc dažiem gadiem latviešu dzejas tulkotājiem pievienojās itāliešu dzejniece, atdzejotāja un kritiķe Pjēra Matei (*Piera Mattei*). Viņa pievērsusies latviešu literatūras tulkošanai pēc tam, kad sākusī sadarbību ar izdevniecību *Gattomerlino*. Matei itāliski ar angļu valodas starpniecību atdzejojusi Jura Kronberga (1946–2020) dzeju. Itāliešu

22 Straubergs, K. Latviešu vērtības itāliešiem. *Ceļa Zīmes*, 1949, Nr.4, 309.–310. lpp.

23 *Poeti lettoni contemporanei*. Milano, 1963.

24 *Erotika: lirica d'amore lettone*. Viareggio, 1991.

25 Eipurs, A. Latviešu mīlas dzeja Itālijā. *Rakstnieka Vārds*, 1992, Nr.17, 9. lpp.

26 Skujenieks, K. *Tornato da un altro mondo*. Novi Ligure, 2010.

valodā izdota grāmata *Lupo occhio-solo*²⁷ (Vilks Vienacis) un dzejas izlase *Documenti di viaggio*²⁸ (Ceļojuma dokumenti).

Tai pašā laikā tulkotāja darbu sāka pieminētais Paolo Pantaleo. Pirmais viņa sarūpētais dzejas krājums bija Knuta Skujenieka “Sēkla sniegā”²⁹. Par to, kā Pantaleo vispār nonācis līdz tulkošanai un līdz šim Skujenieka krājumam, var izlasīt viņa “Vēstulē dēlam”, kas publicēta žurnālā *Jaunā Gaita*: “Tieši tikpat nejauši piedzima grāmata ar Knuta Skujenieka dzejoļiem un vēstulēm no lēģera. Es atceros, ka mēs ar Tevi un mammu pastaigājāmies Tērvetes mežos, kad pēkšņi man piezvanīja un teica, ka Knuts Skujenieks gribot mani satikt. Es jau biju publicējis dažus Skujenieka dzejoļus savā blogā, un viņš, nejauši par tiem uzzinājis un izlasījis, laikam gribēja zināt, kas tas par itāļu tipiju tur tulko viņa darbus. Pēc vairākām tikšanās reizēm un sarunām radās ideja par grāmatu.”³⁰

Jau nākamajā gadā Pantaleo atdzejojumā klajā nāca Ingmāras Balodes (1981) dzejas grāmatiņa “Trokšņot drikst tikai jūra”³¹. Tā izdota sērijā *Piccola biblioteca Lettone*. Sērijas grāmatiņas ir nelieli bilingvāli izdevumi, turklāt sašūti ar roku, izmantojot Latvijas karoga sarkanās krāsas pavedienu. Balodes grāmatiņa ir 4. izdevums šajā sērijā.

Līdz ar šī atdzejojuma nākšanu klajā apraujas itāļu valodā izdoto dzejas krājumu saraksts, bet jāpiemin, ka latviešu dzejas tulkojumi iekļauti vairākos krājumos, kā *Poeti d'Europa*³², *Tempi d'Europa*³³, *AAA Europa cercasi*³⁴.

Der piebilst, ka grāmatā par Aspaziju “Sarkanā komēta”³⁵, ko sarakstījusi žurnāliste Kjāra Makoni (*Chiara Macconi*), atrodami vairāku dzejnieces dzejoļu tulkojumi. Tie ir: “Tanheizera brīnums”; “Viss plūst”; “Saules dēls un mēness meita”; “Ezers”; “Dvēseļu ceļojums”; “Es un tu”; “Man pāri” (*Il miracolo di Tanhäuser; Tutto scorre; Il figlio del Sole e la figlia della Luna; Lago; Viaggio dele anime; Io e tu; Sopra di me*).

Arī Itālijas periodikā atrodami interesanti atdzejojumu paraugi. Piemēram, žurnālā *Incroci*³⁶ 2013. gadā publicēti Paolo Pantaleo atdzejojumi ar virsrakstu “*L'isola della libertà. Poesia lettone del secondo Novecento*”. Ievada daļā Pantaleo rakstījis: “70.

27 Kronbergs, J. *Lupo occhio-solo*. Roma, 2015.

28 Kronbergs, J. *Documenti di viaggio*. Roma, 2016.

29 Skujenieks, K. *Sēkla sniegā: dzejas un vēstules no lēģera = Un seme nella neve: poesie e lettere dal gulag*. Venezia, 2015.

30 Pantaleo, P. Tavas mātes valoda: vēstule dēlam. *Jaunā Gaita*, 2018, Nr.294, 28. lpp.

31 Balode, I. *Trokšņot drikst tikai jūra = Solo il mare può far rumore*. Venezia, 2016.

32 Skujenieks, K. Spirito = Velis. No: *Poeti d'Europa: 1° maggio 2004*. Milano, 2004, pp. 100–105.

33 Belševica, V. La nostra casa non rimane vuota = Mūsu māja nepaliek tukša. No: *Tempi d'Europa: antologia poetica internazionale*. Milano, 2013, pp. 24–25.

34 Skujenieks, K. *Bettulaia ventosa = Vējaina birzs*. No: *AAA Europa cercasi: antologia poetica internazionale*. Milano, 2014, pp. 20–21.

35 Macconi, C. *La cometa rossa: cronaca di un incontro*. Roma, 2001.

36 *L'isola della libertà. Poesia lettone del secondo Novecento*. Rassegna a cura e con traduzione di Paolo Pantaleo. *Incroci: Semestrale di Letteratura e Altre Scritture*, 2013, Nr.28, pp. 14–25.

un 80. gadi latviešu dzejā ir nebijis laiks, kad dzejas krājumi tika izdoti neticami lielos metienos un grāmatniecās cilvēki stāvēja garās rindās, lai tos nopirktu. [...] Savukārt uz dzejas vakariem nebija iespējams nopirkt biļetes, bet dzejas dienas izvērtās par tautas svētkiem. [...] Tas bija laiks, kad latviešu tautai bija jāaizstāv sava pastāvēšana un dzeja kļuva par tās patvērumu. Uz šīs dzejas “salas” vai “mākoņa” dzima tautas brīvība un sākās neatkarības gadi.” Atdzejotājs publicējis četrus dzejnieku dzejoļus latviešu valodā un to parindeņus itāļu valodā. Tie ir Knuts Skujenieks, Vizma Belševica, Imants Ziedonis un Māra Zālīte.

Pantaleo vairākus latviešu dzejnieku darbus atdzejojis un ievietojis savā blogā *Baltica*, sadaļā *Biblioteca Baltica*. Viņu vidū: Inga Pizāne, Māra Zālīte, Ojārs Vācietis, Vizma Belševica, Imants Ziedonis, Knuts Skujenieks. Jaunākais atdzejojums tapis 2018. gadā.

Visbeidzot jāpiemin drāmas tulkojumi itāļu valodā. Martas Rasupes tulkojumu sarakstu papildina Raiņa luga “Jāzepe un viņa brāļi”³⁷ *Sansoni* izdevniecības teātra sērijā *Biblioteca Sansoniana Teatrale*, kas Itālijas grāmatu veikalos parādījās 1949. gadā. Tā kā drāma rakstīta vārsnās, tad šķita loģiski šo žanru pievienot atdzejojumiem. Raini pēc Rasupes parindeņiem atdzejojis smalkjūtīgais itāļu dzejnieks Ettore Serra. Izdevuma priekšvārdā lasītāji tiek iepazīstināti ar Raiņa biogrāfiju, daiļradi un lugas tapšanas vēsturi. Rasupe tajā raksta: “Raiņa drāma būtībā ir morālās krīzes atspoguļojums, kurā nonākusi modernā sabiedrība. Tieši tāpēc mūsdienās darbs kļuvis saprotamāks un nozīmīgāks nekā pirms četrdesmit gadiem, kad tika iecerēts. Autors tajā iekļāvis lielu daļu no savas sāpīgās pieredzes; varētu pat teikt, ka Jāzepe ir dzejnieks pats – tik daudzu netaisnību upuris, ka nekāda nožēla tās nespēj dzēst...”

Par Raiņa “Jāzepe un viņa brāļi” atdzejojumu parādījās analītiskas atsauksmes latviešu trimdas izdevumos un arī Itālijas presē. Piemēram, Emmas Laubertes (1909–1989) raksts “Raiņa un Aspazijas gadagrāmatā 1972. gadam”³⁸ un itāļu dzejnieka un rakstnieka Aldo Capasso (*Aldo Capasso*, 1909–1997) izvērstā recenzija teātra žurnālā *Il Dramma*³⁹. Rasupes draudzene, valodniece un literatūrzinātniece Lauberte sniegusi Raiņa lugas tulkojuma plašu apskatu un analīzi. Rakstā “Kā radās Raiņa “Jāzepe un viņa brāļi” atdzejojums itāliešu valodā”⁴⁰ iekļauta intervija ar Martu Rasupi. Tajā viņa stāsta par savu tulkošanas metodi un par atklājumiem, tulkojot Raini.

Vairāki avoti liecina, ka Rasupe bija sagatavojusi arī Raiņa lugas “Zelta zirgs” un “Uguns un nakts” tulkojumus. Vispirms viņa pati “Jāzepe un viņa brāļi” tulkojuma priekšvārdā par “Zelta zirgu” rakstījusi: “Tulkojumu itāļu valodā šīs grāmatas izdevēji jau sagatavojuši, un tuvākajā laikā tas tiks laists klajā.” Fakti, ka luga iztulkota, ap-

stiprina arī viena no Niklāva Strunke vēstulēm Rasupei⁴¹. Tajā viņš aicinājis Rasupi piedalīties ar saviem Raiņa darbu tulkojumiem itāļu valodā Raiņa un Aspazijas fonda prēmiju konkursā: “Tā kā tomēr eksistē divi eksemplāri no “Zelta zirga” manuskripta, tad es Jūs ļoti lūdzu savu eksemplāru sūtīt un pieteikt fondam, jo pēc izlasīšanas šis eksemplārs Jums garantēti tiks nosūtīts atpakaļ. [...] Fondam ir no svara, ka šis darbs ir tulkots, un faktiskais pierādījums būs šis manuskripts, jo šim darbam aiz muguras stāv Jūsu iepriekšējais darbs, kas ir jau publicēts.”

Emma Lauberte piemiņas rakstā “Dr. Marta Rasupe, latviešu pārstāve Itālijā”⁴² sacījusi: “Savas akadēmiskās darbības laikā Marta Rasupe ir tulkojusi Raiņa “Zelta zirgu”, “Jāzepe” un citas viņa drāmas, kas vēl nav klajā laistas...”

Savukārt Juris Soikāns (1920–1995) rakstā “Martas Rasupes piemiņai”⁴³ stāsta: “Savās 1952. gada 22. marta Romas piezīmēs pēc garākas sarunas ar M. Rasupi cita starpā biju pierakstījis viņas vārdus: “Esmu pārtulkojusi Raiņa “Uguns un nakts”, ko ceru uzvest uz kādas lielas Romas skatuves, jo šis darbs ir tā vērts.”

Tātad itāliešu valodā iztulkotas vēl divas Raiņa lugas – “Zelta zirgs” un “Uguns un nakts” –, kuras nav nonākušas līdz izdošanai, jo par šādu izdevumu esamību nekas neliecina? Vai izdosies lugu tulkojumu atrast kādā Itālijas arhīvā? Pagaidām nav uzietas norādes, ka Martas Rasupes privātais arhīvs ticis saglabāts. Tieši pretēji – bīskaps Brumanis rakstā par Martu Rasupi⁴⁴ apgalvo: “Viņa esot likusi sadedzināt visus savus manuskriptus nāves gadījumā. Droši vien tāpēc, lai netiktu publicēti kāds viņas negatavs darbs.”

Arī Rolfs Ekmanis (1929–2017), rakstot par Martu Rasupi, paudis līdzīgu domu: “Daudzi Martas Rasupes darbi paliek neizdoti, ieskaitot Raiņa “Zelta zirga” tulkojumu. Būdamā ļoti paškritiska un nevēlēdamās, lai, viņasprāt, pietiekami nenogrudināti darbi tiktu publicēti, diemžēl īsi pirms nāves viņa liek visus nepublicētos manuskriptus sadedzināt.”⁴⁵

Kamēr nopietni nebūs izpētīts Martas Rasupes manuskriptu liktenis, tomēr ir atļauts cerēt, ka visi lugu tulkojumu eksemplāri nav gājuši zudumā.

Raiņa lugas “Jāzepe un viņa brāļi” tulkojuma fragmenti iekļauti arī jau minētajā 1963. gadā izdotajā latviešu dzejas izlasē *Poeti lettoni contemporanei*⁴⁶.

37 Rainis. *Giuseppe e i suoi fratelli*. Firenze, 1949.

38 Lauberte, E. Kā radās Raiņa “Jāzepe un viņa brāļi” atdzejojums itāliešu valodā. No: *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1972. gadam*. 1972. Vāsterās, 1972, 85.–99. lpp.

39 Capasso, A. Rainis: Giuseppe e i suoi fratelli. *Il Dramma*, 1949, Nr.94, pp. 53–57.

40 Lauberte, E. *Idem*.

41 Strunke, N. Vēstules Martai Rasupei. LNB Reto grāmatu un rokrakstu lasītava: RXA428.

42 Lauberte, E. Dr. Marta Rasupe, latviešu pārstāve Itālijā. *Akadēmiskā Dzīve*, 1984, Nr.26, 65.–68. lpp.

43 Soikāns, J. Ne jūsu – Latvijas dēļ. No: *Dzimtenes kalendārs 1984. gadam*. Vesterosa, 1984, 354.–358. lpp.

44 Brumanis, A. Ā. Dr. Marta Rasupe (1900–1983). *Universitas*, 1989, Nr.63, 40.–41. lpp.

45 Ekmanis, R. Marta Rasupe – latviešu kultūras vērtību popularizētāja Itālijā. *Izglītība un Kultūra*, 1994, Nr.23, 17. lpp.

46 Skat. 23. piezīmi.

Proza

Pārejot pie prozas tulkojumiem, vispirms ieskatīsimies Itālijas jauniešu Sarkanā Krusta žurnālā *Juventus pro Juventute*, kur pirms 100 gadiem publicēts viens no pirmajiem zināmiem latviešu literatūras tulkojumiem – Jāņa Poruka stāsts “Cilvēks”⁴⁷. Tulkotājs ir tā brīža Latvijas Legācijas Itālijā darbinieks, šveicietis pēc izcelsmes Ernests Hedigers (*Ernest Hediger*, 1897–1967). Par viņu atrodams skopas ziņas. Viņš ļoti pratis vairākas valodas un bijis aizrautīgs esperanto valodas lietotājs. Visticamāk, tulkojums tapis ar Miķeļa Valtera – tobrīd Latvijas sūtņa Itālijā – palīdzību.

Stāstam pievienots precizējums, ka tulkojums žurnālā ievietots sakarā ar jauniešu Sarkanā Krusta nodibināšanos Latvijā, “jaunajā republikā Baltijas jūras krastos, kuras zeme vairākus gadsimtus bijusi pakļauta svešzemju apspiedējiem un kur dzīvo viena no senākajām Eiropas tautām”, un ka redakcija priecājas par iespēju publicēt skaistu stāstu, kuru sarakstījis viens no dziļākajiem Latvijas autoriem Jānis Poruks.

Tai pašā 1923. gadā citā Sarkanā Krusta žurnālā *Il Fanciullo per Fanciullo* bija ievietots raksts par Annu Brigaderi ar viņas ģimetni, kā arī lugas “Maija un Paija” pārstāsts, kas nodēvēts par latviešu pasaku⁴⁸. Pārstāsta autors ir jau minētais Ernests Hedigers.

Prozas tulkojumu jomā atkal jāpiemin Marta Rasupe. Kopumā viņa iztulkojusi un sagatavojusi izdošanai sešas grāmatas. Dzejas un folkloras tulkojumi jau pieminēti. Viņas tulkoto darbu saraksts mums pastāsta ļoti daudz – gan to, ka Rasupe mērķtiecīgi izvēlējusies tulkojumiem patiesi augstas raudzes literatūru, gan to, ka viņa paveikusi šo darbu laikā, kad Itālijā vēl valdīja pēckara haoss un trūkums. Tas sniedz priekšstatu arī par Rasupes personību kā Latvijas patrioti. 1945. gadā izdota Kārļa Skalbes grāmatiņa *Il mulino del gatto*⁴⁹, “Kaķīša dzirnavu” tulkojums, kas tagad kļuvis par bibliogrāfisku retumu. Laimīgā kārtā viens grāmatas eksemplārs atrodams Latvijā, Piebalgas muzeju apvienības “Orisāre” krājumā. Grāmata iznākusi tieši tādā pašā noformējumā kā latviešu valodā, un tajā izmantotas Jāņa Šternberga (1900–1981) ilustrācijas no 1936. gada oriģinālizdevuma⁵⁰. Uz miniatūrā izdevuma iekšējā virsvāka iespiests: “In corso di stampa: Karlis Skalbe. Le mele d’oro.” (“Iespiešanā: Kārlis Skalbe. Zelta āboli”). Domājams, tā varētu būt Skalbes “Pasaka par zelta ābeli”. Izdevuma liktenis nav skaidrs, jo šāda grāmata nav atrodama Itālijas grāmatu kopkatalogā. Līdz ar to nav zināms, vai tā tiešām izdota un, ja ir izdota, – kur meklēt kādu tās eksemplāru?

1945. gada augustā nācis klajā arī Rūdolfa Blaumaņa noveļu krājums, kuram Rasupe izvēlējusies nosaukumu *Gelo in primavera*⁵¹ (Salna pavasārī). Krājuma ievadā dots plašs Rūdolfa Blaumaņa daiļrades apskats. Lasītājiem Itālijā piedāvātas piecas

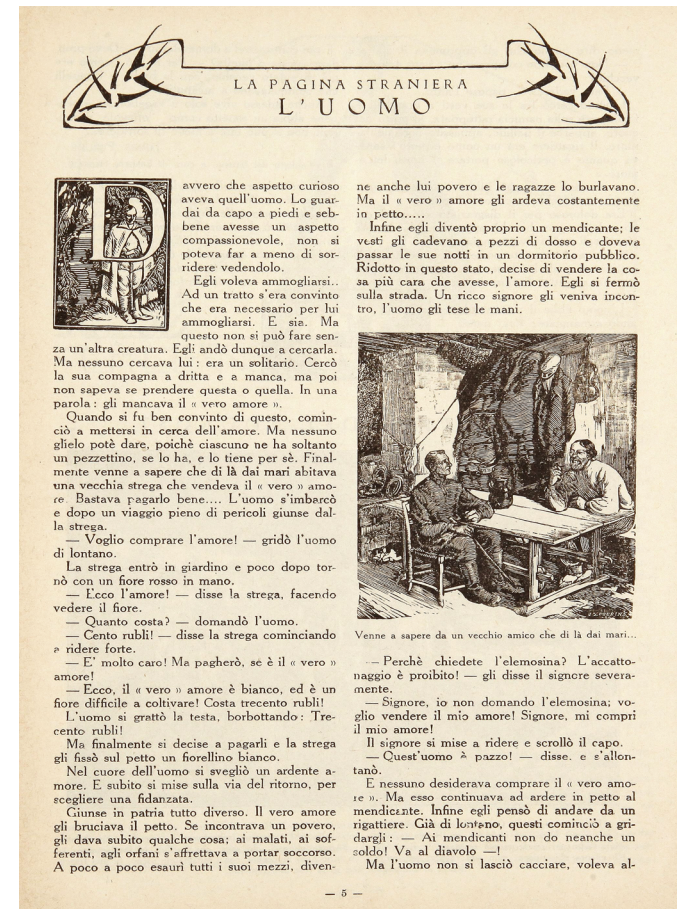
47 Poruks, J. L'uomo. *Juventus pro Juventute*, 1923, Nr.3, pp. 5–6.

48 [Brigadere, A]. Maija e Paija. *Il Fanciullo per Fanciullo*, 1923, febbraio, pp. 3–5.

49 Skalbe, K. *Il mulino del gatto*. Roma, 1945.

50 Skalbe, K. *Kaķīša dzirnavas*. Rīga, 1936.

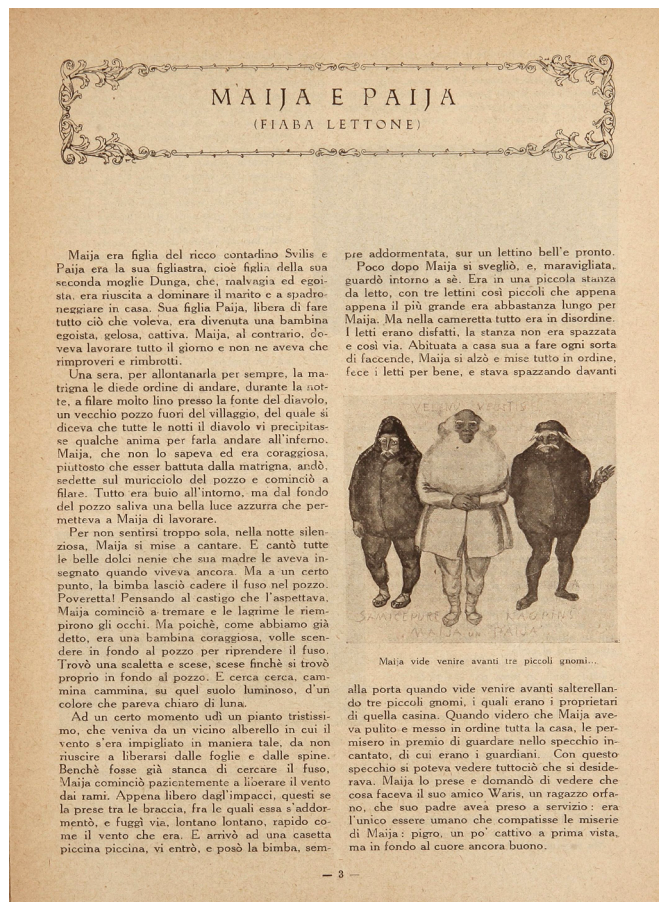
51 Blaumanis, R. *Gelo in primavera*. Roma, 1945.

Jāņa Poruka stāsta “Cilvēks” tulkojums žurnālā *Juventus pro Juventute* (1923). Ilustrācijas – Indriķis Zeberīšs (1882–1969)

Floresces Nacionālā Centrālā bibliotēka

Annas Brigaderes lugas "Maija un Paija" pārstāsts žurnālā *Il Fanciullo per Fanciullo* (1923). Ilustrācijas – Jānis Kuga (1878–1969)

Floreses Nacionālā Centrālā bibliotēka

Kārļa Skalbes pasakas "Kaķīša dzirnavas" tulkojums (1945). Ilustrācijas – Jānis Šternbergs (1900–1981)

Piebalgas muzeju apvienība "Orisāre"

novels: "Nāves ēnā", "Salna pavasarī" u.c.

Rūdolfis Blaumanis kā rakstnieks īpaši izceļas tulkoto grāmatu skaita ziņā. Rasupes tulkoto krājumu 2021. gadā no jauna laida klajā izdevniecība *Vocifuriscena*⁵². Lai arī tajā iekļautas tās pašas noveles, tomēr savā ziņā to var uzskatīt par jaunu tulkojumu. Rasupes kā tulkotājas vārds saglabāts, bet profesors Pjetro Umberto Dini ir pārskatījis, izredīgējis un iztulkojis trūkstošās teksta daļas. Grāmatai ir viņa rakstīts priekšvārds, no kura lasītājs gūst priekšstatu par Rūdolfu Blaumani un rakstnieka daiļradi.

Interesanti, ka Blaumaņa noveļu tulkošanā savu roku pielicis bijušais Itālijas konsulārais un kultūras atašējs Latvijas Republikā Renco Oliva (*Renzo Oliva*). 1995. gadā Itālijā *Sellerio* izdevniecībā izdota neliela, bet gaumīga grāmata ar Rūdolfa Blaumaņa noveles "Nāves ēnā" tulkojumu *La zattera di ghiaccio*. Oliva sniedzis arī Blaumaņa biogrāfijas un daiļrades apskatu. Tajā uzsvērts liels Blaumaņa stāstnieka un dramaturga talants. Oliva atzīmējis, ka ne velti Blaumaņa noveles viegli pārtop teātra uzvedumos un ka pēc noveles "Nāves ēnā" Gunārs Piesis (1931–1996) uzņēmis vienu no labākajām latviešu kinofilmām.

Bilingvālajā sērijā *Piccola biblioteca Lettone* Blaumani tulkojis arī Paolo Pantaleo, tā ir novele *Sogno*⁵³ ("Sapnis").

Ilgu laiku pēc Martas Rasupes sarūpēto grāmatu izdevumiem Itālijā neiznāca latviešu rakstnieku darbu tulkojumi, un vienīgais izņēmums bija Zenta Mauriņa (1897–1978). Viņas esejas tulkojumā no vācu valodas laida klajā garīga rakstura grāmatu izdevniecība *Edizioni Paoline*. Laika posmā no 1980. līdz 2003. gadam tika izdoti vairāki Mauriņas eseju krājumi, turklāt ar atkārtotiem izdevumiem. Gandrīz visus eseju tulkojumus veikusi Paola Džoveti (*Paola Giovetti*, 1938). To vidū *Saggi sull'amore e sulla morte; Dostoevskij: creatore di uomini e cercatore di Dio* (Dostojevskis: cilvēkveidotājs un Dieva meklētājs); *Briciole di vita e di speranza: pensieri sul senso della vita; Le catene si spezzano: storia di una vita* (Dzelzs aizbīdņi lūst: autobiogrāfiskās triloģijas 3. grāmata); *Perché il rischio è bello: storia di una vita* (Iedrīkstēties ir skaisti: kādas dzīves stāsts); *Il lungo viaggio: una passione* (Tālā gaita).

Kā redzam, Džoveti tulkojumā izdotas trīs Mauriņas autobiogrāfiskās grāmatas – "Tālā gaita", "Iedrīkstēties ir skaisti", "Dzelzs aizbīdņi lūst". Savukārt krājumā *Briciole di vita e di speranza: pensieri sul senso della vita* apkopoti fragmenti no vairākām grāmatām. Krājumu ievada tulkotājas apskats par Zentu Mauriņu. Tajā izklāstīts Mauriņas dzīvesstāsts un sniegts viņas daiļrades raksturojums.

Līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu interese par Baltijas literatūru, tostarp latviešu, pastiprinājās un iekustināja latviešu literatūras tulkošanu itāļu valodā. 1999. gadā profesors Dini rakstīja, ka: "... līdz šim brīdim itāliski nav tulkots neviens latviešu romāns", un tālāk turpināja, ka "arī stāstu un noveļu krājumi ir maz tulkoti"⁵⁴, taču,

52 Blaumanis, R. *Gelo in primavera, e altri racconti*. Viterbo, 2021.

53 Blaumanis, R. *Sapnis = Sogno*. Venezia, 2013.

54 Skat. 2. piezīmi.

lai arī tulkojumu no latviešu valodas joprojām nav daudz, ir vērojama tendence to skaitam pieaugt. Tas nozīmē, ka parādījušies arī jauni tulkotāji.

Pārskatā jau pieminēti vairāki tulkojumi, kas tapuši pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, un 2005. gadā prozas tulkojumiem pievienojās Sandras Kalnietes autobiogrāfiskais romāns *Scarpette da ballo nelle nevi di Siberia*⁵⁵ (Ar balles korpēm Sibīrijas sniegos). Grāmata – kā to apliecināja pati autore – tulkota no franču valodas.

2013. gadā neliela izdevniecība *Damocle* bija ar mieru laist klajā Pantaleo tulkotās Imanta Ziedoņa "Krāsainās pasakas"⁵⁶. Tā kā izdevumam bija panākumi, tad izdevējs izlēma turpināt latviešu literatūras tulkojumu izdošanu un radās sērija *Piccola biblioteca Lettone*.

Šajā sērijā šobrīd lasāmi sešu autoru darbu izdevumi – tie ir Rūdolfis Blaumanis, Jānis Ziemeļnieks, Nora Ikstena, Knuts Skujenieks, Imants Ziedonis un Ingmāra Balode. Grāmataiņas iespiestas laikā no 2013. līdz 2016. gadam.

Pie latviešu literatūras tulkošanas ķērusies Itālijā jau labi pazīstama tulkotāja no angļu un vācu valodas Margarita Karbonāro. Tulkotāju ar Latviju saista ģimenes, precizāk – mātes izcelsme. Kādā no intervijām viņa atzinusi, ka latviešu valodu viņa bija it kā pazaudējusi, bet tagad atkal no jauna atradusi. Pateicoties Karbonāro tulkojumiem, itāļu valodā tagad izdoti jau vairāku latviešu romānu tulkojumi, sākot ar 2017. gadu, kad nāca klajā divi romāni: Zigmunda Skujiņa "Miesas krāsas domino"⁵⁷ un Noras Ikstenas "Mātes piens"⁵⁸. Abas grāmatas izdotas nelielās, bet prestižās izdevniecībās: *Iperborea* un *Voland*. Kā Itālijas presē, tā digitālajā vidē par tām atrodamas intervijas ar tulkotāju un atsaucīgas recenzijas.

Karbonāro turpinājusi strādāt ar latviešu literatūras tulkojumiem, un šiem diviem romāniem pievienojušies divu Regīnas Ezeras (1930–2002) grāmatu tulkojumi. Tas ir romāns "Aka"⁵⁹ un stāstu krājums "Cilvēkam vajag suni"⁶⁰. Izdevniecībā *Iperborea* izdoto grāmatu pēcvārdos tulkotāja devusi plašus apskatus par Zigmundu Skujiņu un Regīnu Ezeru. Līdz ar to lasītāji Itālijā var iepazīties ar autoru dzīvesstāstiem un daiļradi, vienlaikus uzzinot vairāk par Latviju un tās vēsturi.

Kā Karbonāro sākusi latviešu literatūras tulkošanu? Par to viņa stāstījusi intervijā žurnālistei Ligitai Kovtunai: "Vispirms gribu apgalvot – ne jau tikai "latvisko jūtu" vadīta, ne pienākuma pēc, nē! Latviešu literatūras līmenis patiešām ir visaugstākais, tas ir pasaules literatūras līmenis. Latviešu rakstniecība ir tā vērtā, lai to iepazītu pasaulē. Teiksim, Regīnas Ezeras "Aka" (mans jaunākais tulkojums) ir augstākās literārās raudzes darbs gan no valodas, gan sižeta veidošanas, gan psiholoģijas..., no

55 Kalniete, S. *Scarpette da ballo nelle nevi di Siberia*. Milano, 2005.

56 Ziedonis, I. *Favole colorate = Krāsainās pasakas*. Venezia, 2013.

57 Skujiņš, Z. *Come tessere di un domino*. Milano, 2017.

58 Ikstena, N. *Il latte della madre*. Roma, 2017.

59 Ezerā, R. *Il pozzo*. Milano, 2019.

60 Ezerā, R. *L'uomo ha bisogno del cane*. Pavia, 2022.

visiem aspektiem. Meistara darbs! Pirmā grāmata, ko iztulkoju itāliski, bija Zigmunda Skujiņa "Miesas krāsas domino" – ideāls romāns, lai pasaulē sāktu interesēties un lasīt latviešu literatūru. Vēsture, kas uzrakstīta tik atraktīvi, ar humoru, tādējādi, kas īpaši raksturo Latviju un latviešus, parāda, ka mēs neesam nekādi vēsi ziemeļu cilvēki, ka protam arī "dzirksteļot". Ar to arī sāku.⁶¹

Latviešu literatūru pēdējos gados turpinājis tulkot arī Paolo Pantaleo. 2019. gadā itāļu valodā iznācis Osvalda Zebra (1975) romāns "Gaiļu kalna ēnā"⁶², un 2020. gadā – stāstu grāmata "Brīvība tīklos"⁶³.

Latviešu proza atrodama arī krājumos, kur tā iekļauta kopā ar citu Eiropas rakstnieku darbiem, kā: *Leggere Europa: racconti dai 25 paesi, Transeuropa express: scrittori della nuova Europa vai Tempi d'Europa: antologia poetica internazionale*.

Jāpiemin, ka latviešu literatūru tagad var iepazīt arī mazie itāļi. Izdotas jau trīs grāmatas bērniem: Jura Zvirgzdiņa (1941–2023) "Mufa. Stāsts par Āfrikas balto deģunradzēnu"⁶⁴, Anetes Meleces (1983) "Kiosks"⁶⁵ un Elīnas Brasliņas (1988) "Runājošie suņi"⁶⁶. Īpašu ievēribu Itālijā izpelnījās Zvirgzdiņa grāmata Karbonāro tulkojumā. Tā iekļuvu 2021. gada bērnu *Premio Strega* finālistu vidū. Par grāmatu rakstīja un stāstīja Itālijas sabiedriskajos medijos. Internetā var noskatīties intervijas ierakstu⁶⁷ ar autoru Juri Zvirgzdiņu un Margaritu Karbonāro.

Un visbeidzot – ir kāda jauna iezīme Latvijas literatūras tulkojumu jomā itāļu valodā, jo spilgtā dzejas grupas Orbīta darbība ir ievērota arī aiz Latvijas robežām un Itālijā laisti klajā vairāki Latvijas krievu autoru dzejas krājumi. To vidū dzejas grupas krājumi un tās biedru Semjona Haņina (1970) un Sergeja Timofejeva (1970) dzejas krājumi.

Nobeigumā vēlētos uzsvērt, ka milzīga loma tulkojumu tapšanā vienmēr ir bijusi tulkotāju personīgajai motivācijai. Protams, īpaši mūsdienās izšķiroša nozīme tulkojumu izdošanā ir finansiālajam atbalstam tulkotājiem un izdevējiem. Ja mums ir svarīgi, ka latviešu literatūra iziet pasaulē, tad tulkojumiem jāatrod nauda. Tomēr tas nav vienīgais atbalsta veids, un, kā apliecina platformas *Latvian Literature* darbība, – būtiski ir radīt savu īpašu tēlu, pastāvīgi strādāt pie latviešu literatūras popularizēšanas, piedaloties starptautiskos grāmatu saietos, iepazīstinot tulkotājus un izdevējus ar latviešu literatūru. Kā redzams, darbs nav bijis veltīgs un itāļu valodā tulkotās latviešu literatūras klāsts skaitliski un saturiski turpina pieaugt.

61 Kovtuna, L. Kas tu esi, Margerita Karbonaro? *Brīvā Latvija*, 2020, Nr.6, 7. lpp.

62 Zebris, O. *All'ombra della collina dei galli*. Sesto San Giovanni, 2019.

63 Zebris, O. *Libertà nelle reti*. Milano, 2020.

64 Zvirgzdiņš, J. *Rinoceronte alla riscossa*. Roma, 2019.

65 Melece, A. *Il chiosco*. Milano, 2020.

66 Brasliņa, E. *Jakob, Mimmi e i cani parlanti*. Sinnos, 2022.

67 https://www.youtube.com/watch?v=o60G_-u8atA&ab_channel=PremioLetteratura

La Letteratura lettone in traduzione italiana

La Lettonia e l'Italia sono separate da oltre 2000 chilometri, ma la distanza geografica non è un ostacolo ai legami culturali storici. L'Italia è stata tra i Paesi con cui la Lettonia ha intrattenuto i rapporti di collaborazione particolarmente favorevoli fin dalla sua fondazione. Il suo sostegno ha portato la Lettonia nella famiglia europea. Tuttavia, la cultura lettone, compresa la letteratura, non era molto conosciuta dalla maggioranza del pubblico italiano. Eppure, la letteratura lettone è stata tradotta in italiano e vale la pena parlare di queste traduzioni; per molti sarà una sorpresa, e anche coloro che già la conoscono, potrebbero scoprire molte cose nuove. Tanto più che quest'anno ricorre il centenario della pubblicazione delle prime traduzioni conosciute. Cosa possono scoprire oggi i lettori italiani della letteratura lettone? Cosa è cambiato nel campo della traduzione nell'arco degli anni?

Le traduzioni letterarie fanno parte della rappresentazione internazionale di qualsiasi nazione. Lo studioso di letteratura Jānis Oga (1982) ha iniziato la sua tesi di dottorato¹ con l'affermazione: "La letteratura di qualsiasi Paese è una delle forme d'arte più importanti, che documenta l'identità di una nazione, gli eventi di un'epoca, i sentimenti del suo popolo e la sua visione del mondo. La letteratura tradotta nelle lingue di altri Paesi è uno dei modi più importanti per mostrare al mondo le conquiste della propria cultura contemporanea, segnando sia l'individuale che l'universale". La studiosa di letteratura Valija Ruņģe (1920–1999), scrivendo delle traduzioni della letteratura lettone dell'esilio dopo il 1944, ha giustamente descritto le traduzioni come "una piccola nazione che esce dal recinto dell'anonimato". L'autrice ritiene che

le traduzioni dal lettone in altre lingue possano essere viste come un impegno per affermare la propria identità nello spazio della vita intellettuale di altre nazioni.

Esistono articoli e studi sulle traduzioni della letteratura lettone in varie lingue, anche se non molti, ma non sono state raccolte informazioni sulle traduzioni in italiano. Dagli appunti che avevo accumulato sulle traduzioni della letteratura lettone in Italia, ho creato una sorta di "database", e questo è stato il primo stimolo per la revisione. Il secondo stimolo è stato il centenario delle prime traduzioni conosciute di opere letterarie lettoni.

L'attenzione si concentrerà sulle traduzioni pubblicate in libri. Tuttavia, molte traduzioni degne di nota, come la prima citata, si trovano in periodici e raccolte. Pertanto, anche queste sono incluse nella panoramica della storia delle traduzioni.

Il professor Pietro Umberto Dini (1960) ha analizzato le traduzioni italiane di letteratura baltica in una pubblicazione del 1999². In essa ha scelto di organizzare le traduzioni in base al loro genere: i canti popolari e le fiabe, la poesia, il romanzo, i racconti e il dramma. La presente rassegna segue essenzialmente la suddivisione da lui creata. Passiamo innanzitutto alle traduzioni di canti e fiabe lettoni, cioè del folclore lettone.

Traduzioni folcloristiche

Le traduzioni del folclore lettone in italiano si trovano per lo più in raccolte folcloristiche e periodici. Sono state tradotte sia direttamente dal lettone sia attraverso una lingua intermedia. Valija Ruņģe, nel suo libro *Caur akmeni diegu vilku*³, descrive le problematiche della traduzione del folclore lettone come importanti ma difficili, sottolineando che la traduzione delle canzoni popolari è un compito particolarmente complesso. Non è un caso che gli studiosi di letteratura a volte non parlino di traduzioni di canzoni popolari, ma della loro interpretazione.

La prima traduzione di canzoni popolari lettoni in italiano è sicuramente una interpretazione. È stata realizzata dallo scrittore e giornalista Renzo Uberto Montini (1909–1959) in un articolo⁴ sulle canzoni popolari lettoni pubblicato nel 1931. Oltre a fornire una breve panoramica sulla storia del popolo lettone e a parlare delle canzoni popolari lettoni, lo scrittore le ha tradotte utilizzando esempi tratti dal libro in lingua francese *Le peuple Letton*⁵ di Miķelis Valters (1874–1968). Questo libro ha un intero capitolo – "La Poésie ancienne et populaire" – dedicato alle canzoni popolari e fornisce

2 Dini, P. U. Letterature Baltiche in traduzione italiana. *Il Traduttore Nuovo*, 1999, Nr.1, pp. 21–29.

3 Ruņģe, V. *Caur akmeni diegu vilku: trimdas literatūras vēstures materiāli. 2 (1944–1997): latviešu autoru tulkojumi kopš 1944. g. Rietumos*. Kalamazoo, 1997.

4 Montini, R. U. Canti popolari Lettoni. *Rassegna Italiana*, 1931, Nr. CLVI, p. 8.

5 Valters, M. *Le peuple Letton*. Riga, 1926.

1 Oga, J. *Literārais tulkojums Latvijas un Eiropas kultūras identitātes veidošanā*. Rīga, 2014.

una traduzione interlineare in francese. Montini menziona che il cavallo è l'animale più frequentemente usato nelle canzoni lettone – è cavalcato dagli dèi, gli uomini lo cavalcano in guerra e il cavallo è il più grande aiutante degli aratori. Sono state tradotte anche le dainas di orfani e matrimoni. Quando si leggono le canzoni popolari, tuttavia, è difficile trovare l'originale lettone corrispondente, e non c'è da stupirsi che siano state tradotte dal francese.

Ecco alcuni esempi:

	In italiano	In francese
<i>Vāverīte kuplastīte, Kas tev kāra šūpulīti? Priedes zari, egles zari, Vēja māte šūpotāja.</i>	<i>Scoiattolo, il tuo nido chi l'ha fatto? L'hanno sospeso tra le loro fronde L'abete eccelso e il pino profumato E la madre dei Venti m'ha cullato.</i>	<i>Écureuil, dis-moi, qui a fait ton berceau? – Le sapin, le pin ont suspendu mon berceau – Et la Mère des Vents m'a bercé.</i>
<i>Ekur stalti kara vīri Mani balti bāleliņi! Paši gāja spēlēdami, Kumeliņi dancodami.</i>	<i>Quali audaci guerrieri, i miei fratelli, I bianchi i miei fratelli tanto amati! Essi in estrania terra han combattuto, Bionde fanciulle hanno con se recato. Oh, che baldi guerrieri, i miei fratelli; Passan cantando e danzano i cavalli!</i>	<i>Voilà les fiers hommes de la guerre, Mes blancs frères bien-aimés. Après avoir fait la guerre sur la terre étrangère Ils ont amené avec eux les filles d'or. Quels grands, fiers guerriers Sont mes blancs frères Ils vont eux-mêmes en chantant, Leurs chevaux en dansant.</i>

La successiva traduzione nota di canzoni popolari lettone in italiano è opera di Clara Coisson–Gersoni (1896–1981). È stata tradotta senza una lingua intermedia ed è molto migliore. L'informazione sul suo contributo all'epoca in cui lavorava in Lettonia, si trova nella *Latvijas Universitātes Raksti*: “C. Coisson–Gersoni ha dato il suo contributo alla popolarizzazione della cultura lettone in Italia. Ha tradotto in italiano le canzoni popolari lettone, che nel 1933 sono state pubblicate sulla rivista scientifica di antropologia multidisciplinare *Lares*, che esce dal 1912 fino ad oggi. Nel menzionato numero della rivista, Coisson–Gersoni inizia con una breve descrizione delle canzoni popolari lettone: ammira la piccola nazione lettone che è riuscita a conservare le canzoni popolari nel corso dei secoli, cita il contributo di Krišjānis Barons alla raccolta dei canti popolari e descrive l'essenza delle canzoni popolari: esse esprimono le emozioni, le credenze, i dolori e le gioie del popolo. Coisson–Gersoni ha tradotto in italiano circa 50 canzoni popolari lettone, tra cui “Per chi i poggi, per chi le valli”, “Nella notte oscura, nell'erba verde”, “Dolce canta l'usignolo”, “Che guadagnasti, falcetto”, “Nacqui cantando, crebbi cantando”, “Chi son quelli che cantano”, ecc.”⁶

Una traduzione ancora più accurata e riuscita delle canzoni popolari si trova nella prima pubblicazione di Marta Rasupe (1900–1982) “Elementi drammatici nelle tradi-

zioni popolari della Lettonia”, nel numero del 1935 della rivista *Lares*⁷. All'epoca era ancora una studentessa dell'Università di Roma. Per illustrare la narrazione, Rasupe tradusse diverse quartine di canzoni nuziali, battesimali e del solstizio d'estate, includendo le descrizioni delle occasioni e dei modi in cui le canzoni popolari venivano cantate. A Rasupe si deve anche la traduzione di leggende lettone: nel 1949, la sua versione fu pubblicata nel libro *Leggende baltiche*⁸. Il libro ha un'ampia introduzione in cui la traduttrice dà un'idea dello studio delle leggende lettone, descrive le leggende stesse e le divinità in esse menzionate. Lei presenta l'Istituto del folclore lettone, i ricercatori e i compilatori delle leggende, menzionando il libro di Teodors Klemenss *Briesmīgi un bailīgi spoku stāsti*⁹ [Storie di fantasmi terribili e spaventose] descrivendo brevemente il lavoro dei folcloristi Ansis Lerhs–Puškaitis (1859–1903) e Pēteris Šmits (1869–1938). A proposito della selezione delle leggende incluse nella raccolta, Rasupe scrive che “le leggende qui presentate non hanno il solo scopo di contribuire agli studi sul folclore, ma di interessare un pubblico più ampio”. Le leggende della raccolta sono suddivise in blocchi tematici: leggende delle acque, leggende magiche, leggende eroiche e leggende storiche.

Traduzioni di alcune fiabe lettone si trovano nel volume *Il tesoro nascosto*¹⁰, una raccolta di fiabe di diverse nazioni, curata dal poliglotta e traduttore Giacomo Prampolini (1898–1975). Alcune canzoni popolari sono state anche tradotte e inserite nella *Storia universale della letteratura*¹¹ di Prampolini.

Il folclorista Paolo Toschi (1893–1974) ha organizzato e selezionato le fiabe per la raccolta *Le fiabe nordiche*¹². Nella sua introduzione, il compilatore scrive che lo scopo precipuo di questo volume era quello di “offrire finalmente il modo di venire a contatto diretto col patrimonio novellistico popolare nordico rappresentato dai testi genuini in traduzione integrale e fedele dovuta a esperti conoscitori delle lingue e letterature da testi autentici, realizzata da esperti delle rispettive lingue e letterature”. Oltre alle fiabe norvegesi, finlandesi e svedesi, la raccolta comprende anche fiabe lituane, estoni e lettone.

Nel 1949 fu pubblicato *Fiabe e leggende baltiche*¹³, a cura di Mario Pintor. Secondo i riferimenti nell'indice, la raccolta comprende dieci fiabe e leggende lettone (L'umiltà del rospo; L'orso saggio; Il miele; La lepre e l'orso; La luna e le stelle; La luna; La Stella natalizia; Il vecchio e la fanciulla; Le lacrime del poeta; Il coraggio di Spriditis), ma

7 *Lares*, 1935, marzo/giugno, pp. 93–105.

8 Rasupe, M. *Leggende baltiche*. Roma, 1949.

9 Klemenss, T. *Briesmīgi, bailīgi spoku stāsti, ka tohs lassoht matti zelljāhs stāhwu*. Liepāja, 1873.

10 Prampolini, G. *Il tesoro nascosto: trecento favole e storie, facezie e leggende di ogni paese, raccolte per la prima volta*. Milano, 1934.

11 Prampolini, G. *Storia universale della letteratura*. Torino, 1949, vol.VII, pp. 578–580.

12 *Le fiabe nordiche: traduzione integrale sui testi originali*. Roma, 1943.

13 *Fiabe e leggende baltiche: raccolte e ordinate da Mario Pintor*. Milano, 1949.

6 Kestere, I., Marihina, G., un Mareskoti, E. LU lektors (1923–1940) Klāras Koisonas–Gersoni (1896–1981) profesionālā un sabiedriskā darbība itāļu kultūras popularizēšanā Latvijā. *Latvijas Universitātes Raksti*, 2015, vol.809., pp. 65–73.

leggendo le fiabe tradotte si capisce subito che non tutte provengono dal folclore lettone. La raccolta non ha quindi la credibilità.

Dopo la pubblicazione di questo libro, per diversi decenni non ci sono informazioni sulle traduzioni di folclore lettone.

L'edizione del 1987 di *Fiabe dei popoli dell'URSS*¹⁴ offre ai lettori italiani due fiabe popolari lettoni "Il cervo bianco" e "Una sposa del mare". Entrambe le fiabe sono state tradotte da libri di fiabe in russo. Queste fiabe hanno quindi conservato ben poco del loro suono lettone. Anche i titoli non corrispondono alle fiabe che potrebbero essere la loro fonte, rispettivamente "Raganas apse" e "Pilsētas kalns".

Oggi non vanno trascurate le pubblicazioni su Internet. Nel 2012, Paolo Pantaleo (1967), traduttore e divulgatore della letteratura lettone, ha creato il blog *Biblioteca Baltica*¹⁵ che raccoglie traduzioni di letteratura lettone e include anche alcune traduzioni di canzoni lettoni del solstizio d'estate e di canzoni natalizie, come:

<i>Sen gaidiju, nu atnāca tie bagāti Ziemassvētki. Ziemassvētki atbraukuši rakstītām kamanām.</i>	<i>E' giunto, tanto atteso questo caro Natale. Natale che è arrivato su una slitta adornata.</i>
---	--

Queste traduzioni sono accompagnate da parole introduttive e piccole note esplicative. Pantaleo è riuscito a scoprire gli aspetti più importanti delle canzoni popolari lettoni, tradotti in modo eccellente.

Margherita Carbonaro (1964), nota traduttrice di letteratura lettone, si è occupata anche della traduzione delle canzoni. Il suo articolo sulle canzoni e le traduzioni di canzoni popolari lettoni dalla lingua lettone è stato pubblicato nel numero del 25 novembre 2020 della rivista elettronica *Perigeion*¹⁶. Ecco un esempio della sensibile traduzione di Carbonaro:

<i>Apsagūlu saldu miegu Jūras kāpas galiņā; Dzied akmens, raud ūdens, Vēja māte gavilēja.</i>	<i>Dormo di un dolce sonno, in cima alla duna sul mare; canta la pietra, l'acqua piange, esulta la madre del Vento.</i>
---	---

Quindi il folclore lettone è ancora interessante per i traduttori. Possiamo aspettarci nuove traduzioni del folclore lettone in italiano? E nel XXI secolo le traduzioni possono essere pubblicate non solo in forma cartacea, ma anche in formato elettronico.

Poesia e teatro

Il primo contributo significativo alla traduzione e alla promozione della poesia lettone in Italia è da attribuire a Marta Rasupe. È stata una pioniera nel campo della traduzione in Italia e ha lasciato in eredità due edizioni di traduzioni di poesia lettone.

Nel 1946 viene pubblicata la raccolta in italiano *Poeti lettoni contemporanei*¹⁷, curata dalla Rasupe. I traduttori sono tre poeti italiani: Diego Valeri (1887–1976), Ettore Serra (1890–1980) ed Eugenio Adami. Nell'ampia prefazione del libro, Rasupe fornisce un'esaustiva panoramica della poesia lettone e descrive brevemente l'opera dei poeti inclusi nella raccolta.

In una lettera ad Andrejs Johansons (1922–1983), scrive a proposito della realizzazione della raccolta: "Quando lavoravo alle traduzioni della nostra poesia nel 43/45, tutti i contatti con la Lettonia erano stati interrotti da diversi anni e avevo a disposizione una raccolta molto limitata delle opere dei nostri poeti più giovani. Non c'era molto materiale tra cui scegliere, e lo stesso doveva essere rigidamente revisionato, perché non tutte le poesie erano adatte alla traduzione, e non tutte le poesie potevano essere percepite dai miei collaboratori, i poeti italiani, che dovevano portare nella traduzione quell'incomprensibile soffio di vita che distingue la vera poesia dalla pseudo-poesia e che può essere evocato solo dall'ispirazione artistica."¹⁸

Questa raccolta comprende tutta una serie di poeti lettoni del XX secolo, 15 in totale – Poruks, Rainis, Aspazija, Skalbe, Bārda, Virza, Stērste, Sudrabkalns e altri. Luigi Salvini (1911–1957), poliglotta e traduttore, scrisse di questa raccolta sulla rivista letteraria italiana *Fiera Letteraria*¹⁹. Ne elogiava la selezione, che comprendeva le opere dei poeti veramente migliori, e la buona traduzione, evidenziando le riuscite traduzioni delle poesie di Virza, Skalbe, Rainis e Bārda.

Anche la stampa lettone dell'esilio pubblicò recensioni elogiative. Il drammaturgo Mārtiņš Ziverts (1903–1990) descrisse la raccolta così: "Davanti a me c'è un libro, stampato molto bene, su buona carta – *Poeti lettoni contemporanei* – un'antologia di poesia lettone moderna in italiano. Già in tempi di pace e in circostanze normali la comparsa di un libro del genere sarebbe un evento notevole. Ma dal momento che questo libro è stato appena pubblicato, quando l'Italia è alle prese con difficoltà politiche ed economiche senza precedenti, quando i prezzi aumentano di giorno in giorno, quando gli stessi giornali italiani sono alle prese con la scarsità di carta – la pubblicazione di un'antologia di poesie lettoni sembra incredibile nelle circostanze attuali. E se ciò è avvenuto, un grande ringraziamento va a Marta Rasupe, che ha selezionato le poesie da tradurre, e ai tre poeti italiani Diego Valeri, Ettore Serra ed

14 *Fiabe dei popoli dell'URSS: repubbliche della Lettonia, dell'Estonia e della Lituania*. Mosca; Genova, 1987.

15 <https://bibliotecabaltica.wordpress.com>

16 <https://perigeion.wordpress.com/2020/11/25/dainas-poesie-popolari-lettoni/>

17 *Poeti lettoni contemporanei*. Roma, 1946.

18 Lettera di M. Rasupe a A. Johansons: Roma, il 26 settembre 1956. Rakstniecības un mūzikas muzejs: A.Joh.K15/17.

19 *Fiera Letteraria*, 1946, Nr.10, p. 4.

Eugenio Adami, che hanno svolto tutto il duro lavoro di traduzione”.²⁰ L’articolo valuta anche le traduzioni e descrive le difficoltà della traduzione: “La lirica è per sua natura un genere intraducibile, perché una poesia tradotta è un’altra poesia, e in molti casi il traduttore è addirittura considerato l’autore principale. E se gli editori dell’antologia hanno intrapreso la lotta contro queste difficoltà insormontabili, è probabilmente perché è nella lirica che la nostra cultura ha fatto le sue più grandi conquiste”.

Il libro è stato elogiato dal dottore in filologia, il folclorista professore Kārlis Straubergs (1890–1962): “Con la partecipazione di poeti italiani, Marta Rasupe è riuscita a far vedere la luce del sole a un’antologia di poeti lettoni moderni nel caotico anno 1946, quando anche le vecchie case editrici crollarono nel periodo del dopoguerra”.²¹ Ha inoltre elogiato la qualità della traduzione e l’aspetto esteriore del libro.

Nel 1963, sotto il patrocinio di Rasupe, fu pubblicata un’altra raccolta di poesie lettoni con lo stesso titolo del 1946 – *Poeti lettoni contemporanei*²². La piccola raccolta è introdotta dalla poesia “Dio, la tua terra brucia” di Andrejs Eglītis (1912–2006). Contiene traduzioni di Ettore Serra.

Passò un quarto di secolo prima che le traduzioni di poesia lettone tornassero a comparire in Italia. Nel 1988 viene pubblicata un’antologia in due volumi, *Realismi a cupole d’oro*, che raccoglie la poesia dei popoli dell’Unione Sovietica. L’edizione, realizzata sotto la guida ideologica di Mosca, comprende anche poesie di autori lettoni con un’introduzione di Jānis Peters (1939). Nell’introduzione “La poesia per un lettone vale quanto Roma per un cattolico”, Peters parla molto del folclore lettone, in particolare delle canzoni popolari, e descrive brevemente l’opera dei poeti inclusi nella raccolta, sottolineando l’importanza della poesia per i lettoni. Le traduzioni sono state fatte dal russo, e non sorprende quindi che i nomi di diversi autori lettoni siano stati distorti e che l’influenza del russo sia evidente: Arvid Grigulis, Anatol Imermanis, Vitaut Ljudens, Knut Skuenieks, Ojar Vacietis, ecc.

Con il ripristino dell’indipendenza e il crescente interesse per i Paesi baltici, la traduzione della letteratura lettone in italiano è ripresa gradualmente. Nel 1991 è stata pubblicata la raccolta di poesie d’amore *Erotika: lirica d’amore lettone*²³. Le poesie sono state preparate da Pietro Umberto Dini, in Lettonia noto professore e studioso del Baltico, ma – come ha scritto Aivars Eipurs (1956) nella sua recensione²⁴ della raccolta – “Il suono poetico delle poesie ha fatto emergere Giuseppe Cordoni (1941, poeta e critico d’arte italiano).” La raccolta comprende poesie di Edvarts Virza, Aīda Niedra, Aleksandrs Čaks e altri.

Dopo che Dini aveva tradotto in italiano diverse poesie di Knuts Skujenieks e le

20 M. Z. Latviešu lirika itāliski. *Latvju Ziņas*, 1946, Nr.47, p. 2

21 Straubergs, K. Latviešu vērtības itāliešiem. *Ceļa Zīmes*, 1949, Nr.4, pp. 309–310.

22 *Poeti lettoni contemporanei*. Milano, 1963.

23 *Erotika: lirica d’amore lettone*. Viareggio, 1991.

24 Eipurs, A. Latviešu mīlas dzeja Itālijā. *Rakstnieka Vārds*, 1992, Nr.17, p. 9.

aveva pubblicate su riviste letterarie italiane, un’altra importante pubblicazione di poesia lettone in italiano è stata realizzata su sua iniziativa e nella sua traduzione: la selezione di poesie di Skujenieks *Tornato da un altro mondo*²⁵, pubblicata nel 2010 dalle Edizioni Joker. Il libro contiene una biografia e una bibliografia del poeta, oltre a una postfazione del traduttore.

Qualche anno dopo, la poetessa, traduttrice e critica italiana Piera Mattei si è unita ai traduttori di poesia lettone. Si è dedicata alla traduzione della letteratura lettone dopo aver iniziato a collaborare con la casa editrice *Gattomerlino*. Mattei ha tradotto in italiano, attraverso l’inglese, la poesia di Juris Kronbergs (1946–2020). Sono state pubblicate le raccolte *Lupo occhio-solo*²⁶ e *Documenti di viaggio*²⁷.

Contemporaneamente, Paolo Pantaleo inizia la sua attività di traduttore. La prima raccolta di poesie che realizzò fu *Seme nella neve*²⁸ di Knuts Skujenieks. Come Pantaleo sia arrivato a tradurre e a questa raccolta di Skujenieks lo si può leggere nella sua “Lettera al figlio”, pubblicata sulla rivista *Jaunā Gaita*: “Come per caso, è nato un libro con le poesie di Knuts Skujenieks e le lettere dal lager. Ricordo che stavo passeggiando con te e tua madre nei boschi di Tērvete, quando all’improvviso ricevetti una telefonata che diceva che Knuts Skujenieks voleva incontrarmi. Avevo già pubblicato alcune poesie di Skujenieks sul mio blog e lui, avendole casualmente sentite e lette, probabilmente voleva sapere chi fosse quel tizio italiano che era lì a tradurre la sua opera. Dopo diversi incontri e conversazioni, è nata l’idea del libro”.²⁹

L’anno successivo viene pubblicato il libro di poesie di Ingmāra Balode (1981) *Solo il mare può far rumore*³⁰ nella traduzione di Pantaleo. È pubblicato nella collana *Piccola biblioteca Lettone*. I libri della collana sono piccole edizioni bilingue, cucite a mano con il filo rosso della bandiera lettone. Il libro di Balode è il quarto della serie.

Con la pubblicazione di questa traduzione, l’elenco delle raccolte di poesia pubblicate in italiano si termina, ma va ricordato che traduzioni di poesia lettone sono incluse in diverse raccolte come *Poeti d’Europa*³¹, *Tempi d’Europa*³², *AAA Europa cercasi*³³.

Vale la pena notare che il libro su Aspazija, *La cometa rossa*³⁴, scritto dalla gior-

25 Skujenieks, K. *Tornato da un altro mondo*. Novi Ligure, 2010.

26 Kronbergs, J. *Lupo occhio-solo*. Roma, 2015.

27 Kronbergs, J. *Documenti di viaggio*. Roma, 2016.

28 Skujenieks, K. *Sēkla sniegā: dzejas un vēstules no lēģera = Un seme nella neve: poesie e lettere dal gulag*. Venezia, 2015.

29 Pantaleo, P. Tavas mātes valoda: vēstule dēlam. *Jaunā Gaita*, 2018, Nr.294, p. 28.

30 Balode, I. *Trokšņot drikst tikai jūra = Solo il mare può far rumore*. Venezia, 2016.

31 Skujenieks, K. Spirito = Velis. In: *Poeti d’Europa: 1° maggio 2004*. Milano, 2004, pp. 100–105.

32 Belševica, V. La nostra casa non rimane vuota = Mūsu māja nepaliek tukša. In: *Tempi d’Europa: antologia poetica internazionale*. Milano, 2013, pp. 24–25.

33 Skujenieks, K. Betullaia ventosa = Vējaina birzs. In: *AAA Europa cercasi: antologia poetica internazionale*. Milano, 2014, pp. 20–21.

34 Macconi, C. *La cometa rossa: cronaca di un incontro*. Roma, 2001.

nalista Chiara Macconi, contiene la traduzione di alcune poesie della poetessa. Esse sono: Il miracolo di Tannhäuser; Tutto scorre; Il figlio del Sole e la figlia della Luna; Lago, Viaggio delle anime; Io e tu; Sopra di me.

Anche i periodici italiani contengono interessanti esempi di traduzioni. Ad esempio, la rivista *Incroci*³⁵ ha pubblicato nel 2013 le traduzioni di Paolo Pantaleo con il titolo "L'isola della libertà. Poesia lettone del secondo Novecento". Nell'introduzione, Pantaleo scrive: "Gli anni '70, inizio '80. Un periodo irripetibile nella storia della poesia lettone. Un pubblico con le orecchie tese. Il mondo non avrebbe mai creduto quale grande tiratura e diffusione avevano i libri di poesia in Lettonia. Le file davanti alle librerie – tutte le copie esaurite neanche in tempo di una settimana [...] davanti alle porte delle sale nelle serate di poesia c'erano file di persone che non avevano trovato i biglietti. [...] Così vivevamo – difendevamo la nostra esistenza lettone sull'isola (sulla nuvola?) che chiamavamo "realtà poetica"". Il traduttore ha pubblicato le poesie in lettone ed ha aggiunto la loro traduzione interlineare in italiano. Si tratta di Knuts Skujenieks, Vizma Belševica, Imants Ziedonis e Māra Zālīte.

Pantaleo ha tradotto diverse opere di poeti lettoni e le ha pubblicate sul suo blog *Baltica*, nella sezione *Biblioteca Baltica*. Tra questi Inga Pizāne, Māra Zālīte, Ojārs Vācietis, Vizma Belševica, Imants Ziedonis, Knuts Skujenieks. La traduzione più recente è stata pubblicata nel 2018.

Infine, le traduzioni del dramma in italiano. L'elenco delle traduzioni di Marta Rasupe è completato dall'opera di Rainis *Giuseppe e i suoi fratelli*³⁶ nella collana *Biblioteca Sansoniana Teatrale*, apparsa nelle librerie italiane nel 1949. Poiché il dramma era scritto in versi, sembrava logico aggiungere questo genere alle traduzioni di poesia. Rainis è stato tradotto dal raffinato poeta italiano Ettore Serra (traduzione interlineare di Marta Rasupe). La prefazione introduce il lettore alla biografia, all'opera e alla storia del dramma di Rainis. Scrive Rasupe: "Il dramma di Rainis non è in fondo che una figurazione della crisi morale in cui si dibatte la società moderna dissanguata dalle sue piaghe segrete. Per questo appunto, l'opera sembra più intelligibile e significativa oggi che non quarant'anni fa, quando fu concepita. L'Autore vi ha messo non poca parte delle sue esperienze dolorose; si potrebbe anzi dire che Giuseppe è il poeta stesso – vittima d'ingiustizie che nessun pentimento basterebbe a cancellar..."

Recensioni analitiche della traduzione di Rainis di *Jāzeps un viņa brāļi* sono apparse nelle pubblicazioni dell'esilio lettone e anche nella stampa italiana. Ad esempio, l'articolo di Emma Lauberte (1909–1989) nel *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1972. gadam*³⁷ e l'ampia recensione del poeta e scrittore italiano Aldo Capasso

(1909–1997) nella rivista teatrale *Il Dramma*³⁸. Lauberte, amica di Rasupe, linguista e studiosa di letteratura, ha fornito una recensione e analisi della traduzione dell'opera di Rainis. L'articolo "Come è nata la traduzione italiana di *Giuseppe e i suoi fratelli* di Rainis"³⁹ contiene un'intervista a Marta Rasupe. In essa Marta Rasupe parla del suo metodo di traduzione e delle scoperte fatte durante la traduzione di Rainis.

Diverse fonti indicano che Rasupe preparò anche le traduzioni delle opere di Rainis *Il cavallo d'oro* e *Fuoco e notte*. Innanzitutto, nella prefazione alla traduzione di Giuseppe e i suoi fratelli, scrive a proposito di *Il cavallo d'oro*: "La traduzione italiana già predisposta dai presentatori di questo volume, sarà prossimamente pubblicata." Il fatto che l'opera sia stata tradotta è confermato anche dalle lettere di Niklāvs Strunke a Rasupe⁴⁰. In una di esse, invita Rasupe a partecipare con le proprie traduzioni italiane delle opere di Rainis al concorso a premi della Fondazione Rainis e Aspazija: "Tuttavia, poiché esistono due copie del manoscritto di *Il cavallo d'oro* La invito caldamente a inviare e presentare la Sua copia alla Fondazione, perché dopo averla letta, questa copia Le sarà restituita come garantita. [...] Per la Fondazione è importante che quest'opera venga tradotta, e la prova effettiva sarà questo manoscritto, perché quest'opera ha alle spalle il suo lavoro precedente, che è già stato pubblicato."

Emma Lauberte, nel suo ricordo "La dott.ssa Marta Rasupe, rappresentante della Lettonia in Italia"⁴¹, afferma: "Nel corso della sua carriera accademica, Marta Rasupe ha tradotto *Il cavallo d'oro*, *Giuseppe* e altri suoi drammi non ancora pubblicati..."

Juris Soikāns (1920–1995) nel suo articolo "In memoria di Marta Rasupe"⁴² racconta: "Nei miei appunti da Roma del 22 marzo 1952, dopo una lunga conversazione con M. Rasupe, ho annotato tra l'altro le sue parole: "Ho tradotto *Fuoco e notte* di Rainis, che spero di mettere in scena su un grande palcoscenico a Roma, perché quest'opera vale la pena".

Quindi ci sono altre due opere di Rainis tradotte in italiano – *Il cavallo d'oro* e *Fuoco e notte* – che non sono state pubblicate, perché non ci sono prove di tali pubblicazioni? Sarà possibile trovare una traduzione delle opere in un archivio italiano? Finora non risulta che l'archivio privato di Marta Rasupe sia stato conservato. Al contrario, il vescovo Brumanis, in un articolo su Marta Rasupe⁴³, afferma che "alla sua morte avrebbe fatto bruciare tutti i suoi manoscritti. Probabilmente per impedire la pubblicazione delle sue opere incompiute".

Anche Rolfs Ekmanis (1929–2017), scrivendo di Marta Rasupe, ha espresso un pensiero simile: "Molte delle opere di Marta Rasupe sono rimaste inedite, compresa

35 L'isola della libertà. Poesia lettone del secondo Novecento. Rassegna a cura e con traduzione di Paolo Pantaleo. *Incroci: Semestrale di Letteratura e Altre Scritture*, 2013, Nr.28, pp. 14–25.

36 Rainis. *Giuseppe e i suoi fratelli*. Firenze, 1949.

37 Lauberte, E. Kā radās Raiņa "Jāzeps un viņa brāļi" atdzejojums itāliešu valodā. In: *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1972. gadam*. Vāsterās, 1972, pp. 85–99.

38 Capasso, A. Rainis: Giuseppe e i suoi fratelli. *Il Dramma*, 1949, Nr.94, pp. 53–57.

39 Lauberte, E. *Op. cit.*

40 Lettera di N. Strunke a M. Rasupe. LNB Reto grāmatu un rokrakstu lasītava: RXA428.

41 Lauberte, E. Dr. Marta Rasupe, latviešu pārstāve Itālijā. *Akadēmiskā Dzīve*, 1984, Nr.26, pp. 65–68.

42 Soikāns, J. Ne jūsu – Latvijas dēļ. In: *Dzimtenes kalendārs 1984. gadam*. Vesterosa, 1984, pp. 354–358.

43 Brumanis, A. Ā. Dr. Marta Rasupe (1900–1983). *Universitas*, 1989, Nr.63, pp. 40–41.

la traduzione del *Cavallo d'oro* di Rainis. Essendo molto autocritica e non volendo che venissero pubblicate quelle che considerava opere insufficientemente elaborate, purtroppo fece bruciare tutti i manoscritti inediti poco prima della sua morte".⁴⁴

In attesa che si indaghi seriamente sulla sorte dei manoscritti di Marta Rasupe, è comunque lecito sperare che tutte le copie delle traduzioni delle opere teatrali non siano andate perdute.

Frammenti della traduzione dell'opera teatrale di Rainis *Giuseppe e i suoi fratelli* sono inclusi anche nella già menzionata raccolta di poesia lettone *Poeti lettoni contemporanei* pubblicata nel 1963.

Prosa

Passando alle traduzioni in prosa, diamo prima uno sguardo alla rivista giovanile della Croce Rossa Italiana *Juventus pro Juventute*, dove 100 anni fa fu pubblicata una delle prime traduzioni conosciute della letteratura lettone: il racconto "L'uomo"⁴⁵ di Jānis Poruks. Il traduttore era Ernest Hediger (1897–1967), di nazionalità svizzera e all'epoca membro della Legazione lettone in Italia. Le informazioni su di lui sono scarse. Parlava correntemente diverse lingue ed era un gran appassionato dell'esperanto. La traduzione fu probabilmente realizzata con l'aiuto di Miķelis Valters, all'epoca l'ambasciatore lettone in Italia.

Il racconto è accompagnato da una nota in cui si precisa che la traduzione è stata inserita nella rivista in occasione della fondazione della Croce Rossa per i giovani in Lettonia, "questa nuova repubblica sorta sulle rive del Mar Baltico dopo vari secoli di dominazione straniera, il cui popolo è uno de' più antichi d'Europa", e che i redattori sono lieti di pubblicare un bel racconto scritto da uno dei più profondi autori lettoni, Jānis Poruks.

Nello stesso anno, il 1923, un'altra rivista della Croce Rossa, *Il Fanciullo per Fanciullo*, pubblica un articolo su Anna Brigadere, con la sua foto, e un resoconto della commedia *Maija e Paija*⁴⁶, definita una fiaba lettone. L'autore del resoconto è il già citato Ernest Hediger.

Nel campo delle traduzioni di prosa, va menzionata nuovamente Marta Rasupe. In totale ha tradotto e preparato per la pubblicazione sei libri. Le traduzioni di poesia e folclore sono già state menzionate. L'elenco delle sue opere tradotte ci dice molto: sia che la Rasupe ha deliberatamente scelto letteratura di qualità veramente elevata da tradurre, sia che ha svolto questo lavoro in un periodo in cui l'Italia soffriva ancora per via del caos e della povertà del dopoguerra. Inoltre, dà un'idea della personalità di Rasupe come patriota lettone. Nel 1945 fu pubblicato il libro di Kārlis Skalbe *Il*

*mulino del gatto*⁴⁷, che oggi è diventato una rarità bibliografica. Fortunatamente, una copia del libro si trova in Lettonia, nella collezione dell'Associazione Museo di Piebalga "Orisāre". Il libro è pubblicato nello stesso formato della versione lettone e utilizza le illustrazioni di Jānis Šternbergs (1900–1981) tratte dall'edizione originale⁴⁸ del 1936. Sulla copertina interna dell'edizione in miniatura è stampato "In stampa: Karlis Skalbe. Le mele d'oro". Potrebbe trattarsi del racconto "La mela d'oro" di Skalbe. Il destino dell'edizione non è chiaro, poiché non si trova alcun libro di questo titolo nel Catalogo collettivo delle biblioteche del Servizio Bibliotecario Nazionale italiano. Non si sa quindi se sia stato effettivamente pubblicato e, in caso affermativo, dove trovarne una copia.

Nell'agosto 1945 fu pubblicata una raccolta di novelle di Rūdolfs Blaumanis, col titolo scelto da Rasupe *Gelo in primavera*⁴⁹. L'introduzione alla raccolta offre un'ampia panoramica dell'opera di Rūdolfs Blaumanis. Cinque novelle sono offerte ai lettori italiani: "All'ombra della morte", "Gelo in primavera", ecc.

Come scrittore, Rūdolfs Blaumanis si distingue soprattutto per il numero di libri tradotti. La raccolta di traduzioni di Rasupe è stata ripubblicata nel 2021 dalla casa editrice Vocifuorisca⁵⁰. Sebbene contenga le stesse novelle, può essere considerata in un certo senso una nuova traduzione. Il nome di Rasupe come traduttrice è stato mantenuto, ma il professor Pietro Umberto Dini ha rivisto, curato e tradotto le parti mancanti del testo. Il libro ha una prefazione scritta da lui stesso, che dà al lettore un'idea di Rūdolfs Blaumanis e della sua opera.

È interessante che Renzo Oliva, ex addetto consolare e culturale italiano presso la Repubblica di Lettonia, abbia contribuito alla traduzione delle novelle di Blaumanis. Nel 1995 è stato pubblicato in Italia dalla casa editrice Sellerio un piccolo ma bel libro con la traduzione della novella di Rūdolfs Blaumanis *La zattera di ghiaccio*⁵¹. Oliva ha anche fornito una descrizione della biografia e dell'opera di Blaumanis. Il libro mette in evidenza il grande talento di Blaumanis come narratore e drammaturgo. Oliva ha osservato che non è un caso che le novelle di Blaumanis siano facilmente trasformate in produzioni teatrali e che Gunārs Piesis (1931–1996) abbia realizzato uno dei migliori film lettoni basato sulla novella "All'ombra della morte".

Paolo Pantaleo ha tradotto la novella *Sogno*⁵² di Blaumanis nella collana bilingua *Piccola biblioteca Lettone*.

Per molto tempo, dopo i libri curati da Marta Rasupe, non sono state pubblicate in Italia traduzioni di scrittori lettoni, e l'unica eccezione è stata Zenta Mauriņa

47 Skalbe, K. *Il mulino del gatto*. Roma, 1945.

48 Skalbe, K. *Kaķiša dzirnavas*. Rīga, 1936.

49 Blaumanis, R. *Gelo in primavera*. Roma, 1945.

50 Blaumanis, R. *Gelo in primavera, e altri racconti*. Viterbo, 2021.

51 Blaumanis, R. *La zattera di ghiaccio*. Palermo, 1995.

52 Blaumanis, R. *Sapnis = Sogno*. Venezia, 2013.

44 Ekmanis, R. Marta Rasupe – latviešu kultūras vērtību popularizētāja Itālijā. *Izglītība un Kultūra*, 1994, Nr.23, p. 17.

45 Poruks, J. L'uomo. *Juventus pro Juventute*, 1923, Nr.3, pp. 5–6.

46 [Brigadere, A]. Maija e Paija. *Il Fanciullo per Fanciullo*, 1923, febbraio, pp. 3–5.

(1897–1978). I suoi saggi in traduzione dal tedesco sono stati pubblicati dalle Edizioni Paoline, una casa editrice sorta con il compito di diffondere la cultura spirituale. Tra il 1980 e il 2003 sono state pubblicate e ristampate diverse raccolte di saggi di Mauriņa. Quasi tutti i saggi sono stati tradotti da Paola Giovetti (1938). Tra questi, *Saggi sull'amore e sulla morte*; *Dostoevskij: creatore di uomini e cercatore di Dio*; *Briciole di vita e di speranza: pensieri sul senso della vita*; *Le catene si spezzano: storia di una vita*; *Perché il rischio è bello: storia di una vita*; *Il lungo viaggio: una passione*.

Come si può notare, nella traduzione di Giovetti sono presenti tre libri autobiografici scritti in lettone di Mauriņa: "Tālā gaita", "Iedriktētīes ir skaisti", "Dzelzs aizbīdņi lūst". La raccolta *Briciole di vita e di speranza: pensieri sul senso della vita* raccoglie estratti da diversi libri. La raccolta è introdotta da una prefazione della traduttrice di Zenta Mauriņa. Il testo presenta un resoconto della vita di Mauriņa e descrive la sua opera.

Con il ripristino dell'indipendenza della Lettonia, l'interesse per la letteratura baltica, compresa quella lettone, si è intensificato e ha stimolato la traduzione della letteratura lettone in italiano. Nel 1999, il professor Dini scriveva che "... a tutt'oggi non esiste un solo romanzo tradotto dalla letteratura lettone in italiano" e continuava dicendo che "Ben poche sono anche le raccolte di novelle e racconti."⁵³ Se le traduzioni dal lettone sono ancora poche, c'è una tendenza ad aumentarle sempre di più. Ciò significa che sono comparsi anche nuovi traduttori.

Sono già state citate alcune traduzioni effettuate dopo la riconquista dell'indipendenza della Lettonia, e nel 2005 il romanzo autobiografico *Scarpette da ballo nelle nevi di Siberia*⁵⁴ di Sandra Kalniete si è aggiunto alle traduzioni in prosa. Il libro – come ha confermato la stessa autrice – è stato tradotto dal francese.

Nel 2013, una piccola casa editrice Damocle, ha avuto il piacere di lanciare *Favole colorate*⁵⁵ di Imants Ziedonis, tradotte da Pantaleo. Visto il successo della pubblicazione, l'editore ha deciso di continuare a pubblicare traduzioni di letteratura lettone ed è nata la collana *Piccola biblioteca Lettone*.

Questa serie comprende attualmente opere di sei autori: Rūdolfs Blaumanis, Jānis Ziemeļnieks, Nora Ikstena, Knuts Skujenieks, Imants Ziedonis e Ingmāra Balode. I libri sono stati stampati tra il 2013 e il 2016.

Margherita Carbonaro, nota traduttrice dall'inglese e dal tedesco in Italia, si è inserita nella traduzione della letteratura lettone. È una traduttrice con un legame familiare lettone, più precisamente con le origini della madre. In un'intervista ha confessato di aver perso la lingua lettone, ma ora l'ha riscoperta. Grazie alle traduzioni di Carbonaro, diversi romanzi lettoni sono stati tradotti in italiano, a partire dal

53 *Op. cit.* nella nota 2.

54 Kalniete, S. *Scarpette da ballo nelle nevi di Siberia*. Milano, 2005.

55 Ziedonis, I. *Favole colorate = Krāsainas pasakas*. Venezia, 2013.

2017 con la pubblicazione di due romanzi: *Come tessere di un domino*⁵⁶ di Zigmunds Skujiņš e *Il latte di madre*⁵⁷ di Nora Ikstena. Entrambi i libri sono pubblicati da piccoli ma prestigiosi editori: Iperborea e Volland. Sia sulla stampa italiana che nell'ambiente digitale, sono stati oggetto di interviste con la traduttrice e di recensioni positive.

Carbonaro ha continuato a lavorare sulle traduzioni della letteratura lettone e a questi due romanzi si sono aggiunte le traduzioni di due libri di Regīna Ezera (1930–2002). Si tratta del romanzo *Il pozzo*⁵⁸ e della raccolta di racconti *L'uomo ha bisogno del cane*⁵⁹. Nelle postfazioni dei libri pubblicati da Iperborea, la traduttrice ha fornito ampie descrizioni di Zigmunds Skujiņš e Regina Ezera. I lettori italiani possono così conoscere la vita e le opere degli autori, anche la Lettonia e la sua storia.

Come ha iniziato Carbonaro a tradurre la letteratura lettone? L'ha raccontato alla giornalista Ligita Kovtuna in un'intervista⁶⁰: "Prima di tutto vorrei dire – non solo per "sentimento lettone", non per dovere, no! Il livello della letteratura lettone è davvero molto alto, è il livello della letteratura mondiale. La letteratura lettone merita di essere conosciuta nel mondo. Diciamo che *Il pozzo* di Regīna Ezera (la mia ultima traduzione) è un'opera di altissima qualità letteraria in termini di lingua, trama, psicologia..., tutti gli aspetti. Un capolavoro! Il primo libro che ho tradotto in italiano è stato *Come tessere di un domino* di Zigmunds Skujiņš, il romanzo perfetto per far sì che il mondo si interessasse e leggesse la letteratura lettone. Una storia scritta in modo così attraente, con umorismo, in un modo che è particolarmente caratteristico della Lettonia e dei lettoni, mostrando che non siamo un popolo freddo del nord, che possiamo anche 'scintillare'. È da lì che sono partita".

Negli ultimi anni anche Paolo Pantaleo ha continuato a tradurre la letteratura lettone. Nel 2019 è stato pubblicato in italiano il romanzo *All'ombra della collina dei galli*⁶¹ di Osvalds Zebris (1975), e nel 2020 il libro di racconti *Libertà nelle reti*⁶².

La prosa lettone si trova anche in raccolte insieme ad opere di altri scrittori europei, come *Leggere Europa: racconti dai 25 paesi*, *Transeuropa express: scrittori della nuova Europa* o *Tempi d'Europa: antologia poetica internazionale*.

Vale la pena ricordare che la letteratura lettone può essere scoperta anche dai bambini. Sono già stati pubblicati tre libri per bambini. *Rinoceronte alla riscossa*⁶³ di Juris Zvirgzdiņš (1941–2023), *Il chiosco*⁶⁴ di Anete Melece (1983) e *Jacob, Mimmi e i*

56 Skujiņš, Z. *Come tessere di un domino*. Milano, 2017.

57 Ikstena, N. *Il latte della madre*. Roma, 2017.

58 Ezera, R. *Il pozzo*. Milano, 2019.

59 Ezera, R. *L'uomo ha bisogno del cane*. Pavia, 2022.

60 Kovtuna, L. Kas tu esi, Margerita Karbonaro? *Brīvā Latvija*, 2020, Nr.6, p. 7.

61 Zebris, O. *All'ombra della collina dei galli*. Sesto San Giovanni, 2019.

62 Zebris, O. *Libertà nelle reti*. Milano, 2020.

63 Zvirgzdiņš, J. *Rinoceronte alla riscossa*. Roma, 2019.

64 Melece, A. *Il chiosco*. Milano, 2020.

*cani parlanti*⁶⁵ di Elīna Brasliņa (1988). Il libro di Zvirgzdiņš tradotto da Carbonaro è stato particolarmente apprezzato in Italia. È stato uno dei finalisti del Premio Strega per ragazze e ragazzi 2021. Il libro è stato oggetto di articoli e di servizi da parte dei media italiani. Si può vedere online un'intervista con l'autore Juris Zvirgzdiņš e Margherita Carbonaro⁶⁶.

C'è inoltre una novità nel campo delle traduzioni della letteratura lettone in italiano: l'eccezionale lavoro del gruppo poetico *Orbīta* è stato notato oltre i confini della Lettonia e diverse raccolte di poesia di autori lettoni russi sono state pubblicate in Italia. Tra queste, le raccolte di poesie del gruppo e quelle dei suoi membri Semjons Haņins (1970) e Sergejs Timofejevs (1970).

Infine, vorrei sottolineare che la motivazione personale dei traduttori ha sempre giocato un ruolo fondamentale nella produzione di traduzioni. Naturalmente, soprattutto oggi, il sostegno finanziario ai traduttori e agli editori è fondamentale per la pubblicazione delle traduzioni. Se per noi è importante che la letteratura lettone esca nel mondo, è necessario trovare i fondi per le traduzioni. Tuttavia, questa non è l'unica forma di sostegno e, come dimostra il lavoro della piattaforma *Latvian Literature*, è importante creare un'immagine speciale, lavorare costantemente alla promozione della letteratura lettone partecipando a fiere internazionali del libro, presentando a traduttori ed editori la letteratura lettone. Come si può vedere, il lavoro non è stato vano e l'offerta di letteratura lettone tradotta in italiano continua a crescere in numero e contenuti.

65 Brasliņa, E. *Jakob, Mimmi e i cani parlanti*. Sinnos, 2022.

66 https://www.youtube.com/watch?v=o60G_-u8atA&ab_channel=PremioLetteratura

Bibliogrāfija

Hronoloģisks saraksts

Grāmatās

Blaumanis, Rūdofls. *Gelo in primavera* [Tulk. Marta Rasupe]. Roma: S. De Carlo, 1945.

Skalbe, Kārlis. *Il mulino del gatto* [Tulk. Marta Rasupe]. Roma: Sandron, 1945.

*¹ *Poeti lettoni contemporanei* [Pēc Martas Rasupes parindeņiem atdzejojuši: Diego Valeri, Ettore Serra, Eugenio Adami]. Roma: Sandron, 1946.

Rainis. *Giuseppe e i suoi fratelli* [Pēc Martas Rasupes parindeņiem atdzejojis Ettore Serra]. Firenze: Sansoni, 1949.

* Rasupe, Marta. *Leggende baltiche*. Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1949.

Poeti lettoni contemporanei [Pēc Martas Rasupes parindeņiem atdzejojis Ettore Serra]. Milano: Casa editrice Ceschina, 1963.

Mauriņa, Zenta. *Il lungo viaggio: una passione* [Tulk. no vācu val. Paola Giovetti]. Roma: Edizioni Paoline, 1980.

Mauriņa, Zenta. *Perché il rischio è bello: storia di una vita* [Tulk. no vācu val. Paola Giovetti]. Roma: Edizioni Paoline, 1982.

Mauriņa, Zenta. *Le catene si spezzano: storia di una vita* [Tulk. no vācu val. Paola Giovetti]. Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1985.

* Mauriņa, Zenta. *Briciole di vita e di speranza: pensieri sul senso della vita: Dio, l'uomo, l'amicizia, l'amore, il lavoro, la poesia, la musica, i libri, la natura, la gioia, il dolore, la patria, l'esilio, l'incontro col Tu* [Tulk. no vācu val. Paola Giovetti]. Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1987.

Erotika: lirica d'amore lettone [Tulk. Pietro Umberto Dini un Giuseppe Cordoni]. Viareggio: Baroni, 1991.

Mauriņa, Zenta. *Dostoevskij: creatore di uomini e cercatore di Dio* [Tulk. no vācu val. Paola Giovetti]. Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1992.

* Mauriņa, Zenta. *Saggi sull'amore e sulla morte* [Tulk. no vācu val. Paola Giovetti]. Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1993.

* Blaumanis, Rūdofls. *La zattera di ghiaccio* [Tulk. Renzo Oliva]. Palermo: Sellerio, 1995.

Mauriņa, Zenta. *Briciole di speranza* [Tulk. no vācu val. Elisabeth Brühl]. Cinisello Balsamo: San Paolo, 2003.

* Kalniete, Sandra. *Scarpette da ballo nelle nevi di Siberia* [Tulk. Gaia Weiss]. Milano: Libri Scheiwiller, 2005.

* *Nell'orbita di Riga: voci poetiche della nuova Lettonia* [Tulk. no krievu val. Paolo Galvagni]. Brescia: L'Obliquo, 2006.

* Eglītis, Andrejs. *Dievs, Tava zeme deg!* [Tulk. autoru kolektivs angļu, franču, itāļu, japāņu, spāņu un vācu val.]. Rīga: Valters un Rapa, 2007. [Iekļauj CD.]

* Skujenieks, Knuts. *Tornato da un altro mondo* [Tulk. Pietro Umberto Dini]. Novi Ligure: Joker, 2010.

* Ziedonis, Imants. *Favole colorate = Krāsainas pasakas* [Tulk. Paolo Pantaleo]. Venezia: Damocle, 2013.

* Blaumanis, Rūdofls. *Sapnis = Sogno* [Tulk. Paolo Pantaleo]. Venezia: Damocle, 2013.

* Ikstena, Nora. *Lakatiņš baltais = Un bianco fazzoletto* [Tulk. Paolo Pantaleo]. Venezia: Damocle, 2014.

* Ziemeļnieks, Jānis. *Zīda mētelis = Il soprabito di seta* [Tulk. Paolo Pantaleo]. Venezia: Damocle, 2014.

* Kronbergs, Juris. *Lupo occhio-solo* [Tulk. Piera Mattei]. Roma: Gattomerlino, 2015.

* Rainis. *Castagnola: sul cammino dei ricordi nella seconda patria = Sur les traces du souvenir dans ma seconde patrie = Auf den Spuren der Erinnerungen in der zweiten Heimat* [Tulk. itāļu val. Federica Alziati, franču val. Nicolas Auzanneau, vācu val. Valdis Bisenieks]. Lugano: Edizioni Città di Lugano; Archivio storico, 2015.

* Skujenieks, Knuts. *Sēkla sniegā: dzejas un vēstules no lēģera = Un seme nella neve: poesie e lettere dal gulag* [Tulk. Paolo Pantaleo]. Venezia: Damocle Edizioni, 2015.

* Balode, Ingmāra. *Trokšņot drikst tikai jūra = Solo il mare può far rumore* [Tulk. Paolo Pantaleo]. Venezia: Damocle, 2016.

¹ Ar zvaigznīti (*) atzīmētie izdevumi ir pieejami Latvijas Nacionālajā bibliotēkā.

Ikstena, Nora. *Storie di vita* [Tulk. Paolo Pantaleo]. Venezia: Damocle, 2016.

* Kronbergs, Juris. *Documenti di viaggio* [Tulk. Piera Mattei]. Roma: Gattomerlino, 2016.

* Orbita. *Deviando sollecito dalla rotta: antologia poetica dalla Lettonia* [Tulk. no krievu val. Massimo Maurizio]. Bari: Stilo Editrice, 2016.

* Chanin, Semēn. *Omissis = Выпущенные подробности* [Tulk. no krievu val. Massimo Maurizio]. Torino: Miraggi edizioni, 2017.

* Ikstena, Nora. *Il latte della madre* [Tulk. Margherita Carbonaro]. Roma: Voland, 2017.

* Skujiņš, Zigmunds. *Come tessere di un domino* [Tulk. Margherita Carbonaro]. Milano: Iperborea, 2017.

* Ezera, Regīna. *Il pozzo* [Tulk. Margherita Carbonaro]. Milano: Iperborea, 2019.

* Timofeev, Sergej. *Onde lunghe* [Tulk. no krievu val. Massimo Maurizio]. Torino: Miraggi edizioni, 2019.

* Zebris, Osvalds. *All'ombra della collina dei galli* [Tulk. Paolo Pantaleo]. Sesto San Giovanni: Mimesis Edizioni, 2019.

* Zvirgzdiņš, Juris. *Rinoceronte alla riscossa* [Tulk. Margherita Carbonaro]. Roma: Sinno Editrice, 2019.

* Melece, Anete. *Il chiosco* [Tulk. Alba Zara]. Milano: Jaca Book, 2020.

* Zebris, Osvalds. *Libertà nelle reti* [Tulk. Paolo Pantaleo]. Milano: Mimesis Edizioni, 2020.

* Blaumanis, Rūdolfs. *Gelo in primavera, e altri racconti* [Tulk. Marta Rasupe]. Viterbo: Vocifuoriscena, 2021.

* Brasliņa, Elīna. *Jakob, Mimmi e i cani parlanti* [Tulk. Margherita Carbonaro]. Roma: Sinno, 2022.

Ezera, Regīna. *L'uomo ha bisogno del cane* [Tulk. M. Carbonaro]. [B.v.]: Finisterrae, 2022.

Krājums

No: Prampolini, Giacomo. *Il tesoro nascosto: trecento favole e storie, facezie e leggende di ogni paese, raccolte per la prima volta*. Milano: U. Hoepli, 1934, pp. 297–300.

Fiabe lettoni. No: *Le fiabe nordiche: traduzione integrale sui testi originali*. Roma: Edizioni Italiane, 1943, pp. 149–199.

[Latviešu tautas dziesmas]. No: Prampolini, Giacomo. *Storia universale della letteratura*. Torino: Utet, 1949, vol.VII, pp. 578–580.

[Latviešu tautas pasakas]. No: Pintor, Mario. *Fiabe e leggende baltiche*. Milano: Principato, 1949, pp. 25–31.

* Fiabe lettoni: Il cervo bianco; Una sposa del mare [Tulk. no krievu val. Alberto Prefumo]. No: *Fiabe dei popoli dell'URSS: repubbliche della Lettonia, dell'Estonia e della Lituania*. Mosca: Raduga; Genova: Edizioni Estere Edest, 1987, pp. 5–46.

Lettonia [Latviešu dzeja]. No: *Realismi a cupole d'oro. I poeti delle repubbliche baltiche: Estonia, Lettonia e Lituania* [Tulk. no krievu val.]. Catania: Prova d'autore, 1988, vol.2, pp. 143–263.

* Aspazija. Il miracolo di Tanhäuser; Tutto scorre; Il figlio del Sole e la figlia della Luna; Lago, Viaggio dele anime; Io e tu; Sopra di me. No: Macconi, Chiara. *La cometa rossa: cronaca di un incontro*. Roma: Armando, 2001, pp. 88, 89, 93, 96, 99, 100, 114.

* Ābele, Inga. Gli anni dell'amore. No: *Racconti senza dogana: giovani scrittori per la nuova Europa*. Roma: Gremese Editore, 2003, pp. 209–214.

* Skujenieks, Knuts. Spirito = Velis [Tulk. Pietro Umberto Dini]. No: *Poeti d'Europa: 1° maggio 2004*. Milano: Libri Scheiwiller, 2004, pp. 100–105.

Skujenieks, Knuts. Bianco [Tulk. Pietro Umberto Dini]. No: *Leggere Europa: racconti dai 25 paesi dell'Unione*. Milano: De Agostini Scuola, 2004, pp. 64–67.

* Zālīte, Māra. Pensieri incompiuti [Tulk. Vija Spekke]. No: *Transeuropa express: scrittori della nuova Europa*. Milano: Rizolli, 2005, pp. 263–269.

* Belševica, Vizma. La nostra casa non rimane vuota = Mūsu māja nepaliek tukša [Tulk. Paolo Pantaleo]. No: *Tempi d'Europa: antologia poetica internazionale*. Milano: La Vita Felice, 2013, pp. 24–25.

* Skujenieks, Knuts. Betullaia ventosa = Vējaina birzs [Tulk. Paolo Pantaleo]. No: *AAA Europa cercasi: antologia poetica internazionale*. Milano: La Vita Felice, 2014, pp. 20–21.

Presē

Poruks, Jānis. L'uomo [Tulk. Ernest Hediger]. *Juventus pro Juventute*, 1923, Nr.3, pp. 5–6.

[Brigadere, Anna]. Maija e Paija [Tulk. Ernest Hediger]. *Il Fanciullo per Fanciullo*, 1923, febbraio, pp. 3–5.

Montini, Renzo Umberto. Canti popolari lettoni [Tulk. no franču val. U. R. Montini]. *Rassegna Italiana*, 1931, maggio, Nr.CLVI, 1931, pp. 8.

Coisson–Gersoni, Clara. I canti popolari lettoni [Tulk. C. Coisson–Gersoni]. *Lares*, 1933, marzo/guigno, pp. 25–31.

Rasupe, Marta. Elementi drammatici nelle tradizioni popolari della Lettonia [Tulk. M. Rasupe]. *Lares*, marzo/giugno, 1935, pp. 93–105.

L'isola della libertà. Poesia lettone del secondo Novecento [Tulk. Paolo Pantaleo]. *Incroci: Semestrare di Letteratura e Altre Scritture*, 2013, Nr.28, pp. 14–25.

Interneta resursos

Biblioteca Baltica. Pieejams tiešsaistē: <https://bibliotecabaltica.wordpress.com/>

Dainas. Poesie popolari lettoni. Pieejams tiešsaistē: <https://perigeion.wordpress.com/2020/11/25/dainas-poesie-popolari-lettoni/>

Vāka ilustrācija: Jānis Zegners (1884-1933)?, 20. gs. sākums
(*Il Fanciullo per Fanciullo*, 1923, febbraio, p.2.)
Florences Nacionālā Centrālā bibliotēka

Grāmatas noformējumā izmantoti attēli ar Itālijas Republikas Kultūras ministrijas
piekrišanu no Florences Nacionālās Centrālās bibliotēkas krājuma, kuru pārpublicēšana
nav atļauta.